

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

EKONOMİK, SOSYAL VE POLİTİK KÜRESELLEŞMENİN
SOFİSTİKE ÜRÜN ÜRETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYHAN MONUS

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA TORUN

ÇANAKKALE -2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**EKONOMİK, SOSYAL VE POLİTİK KÜRESELLEŞMENİN
SOFİSTİKE ÜRÜN ÜRETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ayhan MONUS

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TORUN

Çanakkale -2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ayhan MONUS tarafından Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TORUN yönetiminde hazırlanan ve **26/01/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Ekonomik, Sosyal ve Politik Küreselleşmenin Sofistike Ürün Üretimi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **İktisat Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TORUN (Danışman)

.....

Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN

.....

Doç. Dr. Mesut YÜCESAN

.....

Tez No : 10524049

Tez Savunma Tarihi : 26/01/2023

Doç. Dr. Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Ayhan MONUS

26/01/2023

TEŞEKKÜR

“Ekonomik, Sosyal ve Politik KreselleŐmenin Ürün Üretimi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği” adlı tez çalıŐmam sürecinde bilimsel bakış aıma yaptığı katkılar ve sorularıma verdiği özverili cevaplar sebebiyle aldığım destekten dolayı tez danıŐmanım kıymetli hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TORUN’a içten teŐekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Bu çalışmada bana destek sağlayan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans hocalarıma teşekkür ederim.

Son olarak çalıŐmalarım esnasında bana sürekli destek veren eŐim YeŐim MONUS ve ocuklarım Oya ve Mine’ye sevgi ve teŐekkürlerimi sunarım.

Ayhan MONUS

26/01/2023

ÖZET

EKONOMİK, SOSYAL VE POLİTİK KÜRESELLEŞMENİN SOFİSTİKE ÜRÜN ÜRETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ayhan MONUS

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TORUN

26/01/2023, 60

Bu çalışmada ekonominin karmaşıklığının ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme ile ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Kullanılan veri seti Türkiye'ye ait 1981-2017 dönemini kapsamakta ve analizde kullanılan veriler yıllık verilerden oluşmaktadır. Analizde küreselleşmenin önemli alt bileşenleri olan ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme bağımsız değişkenleri temsil etmektedir. Modelin bağımlı değişkeni ise literatürde sofistike ürün üretimi yerine kullanılan ekonomik kompleksite endeksidir. Çalışmanın ekonometrik yöntemi iki başlık altında ele alınmıştır. Bunlardan ilki analizde kullanılmakta olan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testinden ikincisi ise ARDL Sınır Testinden oluşmaktadır. Çalışmada, ekonomik küreselleşmenin sofistike ürün üretimi için önemini ortaya koyarken, politik ve sosyal küreselleşmenin de desteklenerek sofistike ürün üretimini pozitif yönde etkilenebileceği yönünde sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kompleksite, Ekonomik Küreselleşme, Sosyal Küreselleşme, Politik Küreselleşme

ABSTRACT

THE IMPACT OF ECONOMIC, SOCIAL AND POLITICAL GLOBALIZATION ON SOPHISTICATED PRODUCT PRODUCTION: THE CASE OF TÜRKİYE

Ayhan MONUS

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Economics

Supervisor: Assistant Professor Mustafa TORUN

26/01/2023, 60

In this study, the relationship between the complexity of the economy and economic, social and political globalization has been tried to be understood. The data set used covers the period of 1981-2017 for Turkey and the data used in the analysis consists of annual data. In the analysis, economic, political and social globalization, which are important sub-components of globalization, represent independent variables. The dependent variable of the model is the economic complexity index, which is used instead of sophisticated product production in the literature. The econometric method of the study is discussed under two headings. The first of these consists of the Extended Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) Unit Root Test used in the analysis and the second consists of the ARDL Bounds Test. In the study, while revealing the importance of economic globalization for sophisticated product production, it was concluded that by supporting political and social globalization, sophisticated product production could be positively affected.

Keywords: Economic Complexity, Economic Globalization, Social Globalization, Political Globalization

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	viii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1. Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi	4
2.1.1. Ekonomik Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi	6
2.1.2. Sosyal Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi	8
2.1.3. Politik Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi	9
2.2. Ekonomik Kompleksite Kavramı	11
2.3. Ekonomik Kompleksitenin Hesaplanması.....	14
2.4. Türkiye’de Küreselleşmenin Görünümü	16
2.5. Türkiye’de Kompleksitenin Görünümü.....	26
2.6. Literatür Taraması	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA VERİSİ VE YÖNTEM

3.1. Veri ve Model.....	35
3.2. Ekonometrik Yöntem Yöntemi	36

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi.....	37
4.2. ARDL Sınır Testi.....	38
4.3. Araştırmanın Bulguları.....	41

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER

KAYNAKÇA.....	53
---------------	----

SİMGELER VE KISALTMALAR

ECI	Ekonomik Kompleksite Endeksi
OEC	Ekonomik Karmaşıklık (Kompleksite) Gözlemevi
PCI	Ürün Kompleksite İndeksi

TABLULAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Küreselleşme Boyutları ve Süreç Bazlı Özellikleri	5
Tablo 2	Ürün Kompleksite İndeksinde En Yüksek Değerler ve Ürün Grubu	15
Tablo 3	Ürün Kompleksite İndeksinde En Düşük Değerler ve Ürün Grubu	16
Tablo 4	Türkiye'nin Ekonomik Kompleksite Değerleri	28
Tablo 5	Ekonometrik Analizde Kullanılan Değişkenler Ait Bilgiler ve Değişkenlerin Temin Edildiği Kaynaklar	36
Tablo 6	Birim Kök Test Sonuçları	41
Tablo 7	ARDL Model Sonuçları	43
Tablo 8	Otokorelasyon Test Sonuçları	44
Tablo 9	Değişen Varyans Test Sonuçları	45
Tablo 10	Ramsey Reset Test Sonuçları	45
Tablo 11	Sınır Testi Sonuçları	46
Tablo 12	Uzun Dönem Model Sonuçları	47
Tablo 13	Hata Düzeltme Model Sonuçları	48

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	Küreselleşme Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki	7
Şekil 2	Küreselleşen Dünyada Ulus Devlet	11
Şekil 3	Türkiye ve Dünya’da Genel Küreselleşme Endeksi (1970-2019)	17
Şekil 4	Türkiye ve Dünya’da Ekonomik Küreselleşme Endeksi (1970-2019)	18
Şekil 5	Türkiye ve Dünya’da Finansal Küreselleşme Endeksi (1970-2019)	19
Şekil 6	Türkiye ve Dünya’da Ticari Küreselleşme Endeksi (1970-2019)	20
Şekil 7	Türkiye ve Dünya’da Sosyal Küreselleşme Endeksi (1970-2019)	21
Şekil 8	Türkiye ve Dünya’da Kişilerarası Küreselleşme Endeksi (1970-2019)	22
Şekil 9	Türkiye ve Dünya’da Bilgisel Küreselleşme Endeksi (1970-2019)	23
Şekil 10	Türkiye ve Dünya’da Kültürel Küreselleşme Endeksi (1970-2019)	24
Şekil 11	Türkiye ve Dünya’da Politik Küreselleşme Endeksi (1970-2019)	25
Şekil 12	RCA İndeksine Göre En Özel Ürünler	26
Şekil 13	PCI İndeksine Göre En Karmaşık Ürünler	27
Şekil 14	Gecikme Uzunlukları	42
Şekil 15	Normallik Test Sonuçları	46
Şekil 16	CUSUM Test Sonuçları	49

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Ulus devlet anlayışının tarihsel dönüşüm ile geçmişten günümüze gelindikçe yerini uluslararasılaşmaya bıraktığı söylenebilir. Küreselleşme, ülkelerarası sınır kavramının giderek yok olması anlamına da gelmektedir. Günümüzde özellikle pandemi ile beraber daha çok gündeme gelen ekonomik etmenler ve olumsuzluklar, küreselleşme kavramını daha çok ekonomik boyutlarda hatırlanmaya itmiştir.

Küreselleşme ekonomik boyutlarla yoğun bir ilişki içerisinde olmasına rağmen, farklı boyutları ile de karmaşık bir ağ yapısı içerisinde. Mevcut dünya ekonomileri, ekonomik çıkarlarını koruyabilmek ve varlıklarını sürdürebilmek adına genel bir ortak paydada birleşme yolunu seçmektedirler. Hiç şüphesiz bu karmaşık ağ yapısı ekonomik, sosyal ve politik temelli olmak üzere farklı disiplinlerin bir araya getirilerek oluşturduğu bir yapıya işaret etmektedir.

Ülkelerin özellikle 1980 yılında almış olduğu politika kararları ile gelişim gösteren küreselleşme, hazır olmayan ülke gruplarını da değişime zorlamıştır. Farklı ekonomik, kültürel ve politik yapıları sahip hükümetler, sınır dışında ancak dünya sınırları içerisinde yerel sayılabilecek yeni bir gelişime destek vermişlerdir. Kabul edilen ve izlenen bu politikalar ışığında, ülkelerin ticaret hacimlerinde önemli oranlarda değişiklikler gözlenmiştir. Ancak mevcut küreselleşme bu ticari hacim genişlemesi ile beraber krizlere gebe bir yapıyı da beraberinde getirmiştir.

Küreselleşmenin birinci ayağı ekonomik boyuttur. Ekonomik küreselleşme yapısal dönüşüm ile yakından ilişkilendirilebilecek bir küreselleşme çeşididir. Ülke ekonomileri ekonomik küreselleşme ile üretim ihraç ettikleri ve ithal edip tükettikleri ürünler bağlamında farklılaşma yoluna gitmişlerdir. Ulusal bölgesel düzeyde kendi kendine yeten üretim anlayışı dış ticaret açıklarına sebebiyet verirken ülkeler katma değeri daha yüksek ürünleri üretim ihraç ederek döviz kazancı elde etme yoluna gitmişlerdir.

Sosyal küreselleşme, ekonomik çıkarların gerçekleştirilebilmesi için hükümetlerin değiştirdikleri yatırım ve üretim anlayışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Gelişen ticaret hacimleri ve üretim gerçekleştirilen coğrafi konum neresi olursa olsun dünya için üretim bilinci, özellikle gelişmekte olan ülkelerin yabancı yatırımlara ev sahipliği yapmasını sağlamıştır. Yapısal dönüşümünü tamamlayamamış ve sermaye noksanlığı yaşayan ülke grupları özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını bünyelerine çekmeye çalışırlar. Bu durumda dışardan göç alan ülkeler ekonomik entegrasyon gibi sosyal ve kültürel entegrasyona da ev sahipliği yapmış olurlar. Sosyal ve kültürel küreselleşmenin etki ettiği bir başka faktör ise; üretilen ve tüketilen ürünlerin çeşitliliği üzerinde farklılaşmaya gidilmesidir.

Politik küreselleşme, ekonomik ve sosyal küreselleşmeden bağımsız hareket etmeyerek; ulus devlet anlayışının önemini yitirdiği piyasalarda değişim yönünde seyir etmektedir. Politik istikrar ülkelerin yerel ve uluslararası piyasalarda gözlenen değişikliklerle yakından ilgilidir. Tüketici bireyler ulusal alanlarda tüketim davranışlarını gerçekleştirirken politik istikrarı göz önünde bulundurmaktadırlar. Aynı şekilde hükümetler de çıkarları uğruna uluslararası arenalarda farklı hükümetlerle geçim yoluna gitmektedirler. Ulusalcı bir yapı ile politik küreselleşmeyi reddeden hükümetler ekonomik ve sosyal bağlamda da zayıflama riskiyle karşı karşıya kalabilmektedirler.

Küreselleşmenin rekabeti körüklediği mevcut düzende; ülkeler doğru ürünü üretip ihraç etme yoluna gitmektedirler. Doğru ürün yapısal dönüşümü ve düşük maliyet ile en kaliteli, piyasaya en uygun ürün olma özelliklerini taşımaktadır. Bir ürün ne kadar doğru olursa karmaşıklığı sofistike özelliği bu kadar artacaktır. Her ülke ekonomisinin bütün ürünlerini ve hizmetlerini doğru ürün seviyesinde üretmesi beklenemez. Bu durumda rekabette avantaj yaratacak, üstünlük yaratacak ürünler belirlenmelidir. Ülkeler üretim kültür ve becerilerini, üstünlük yaratacakları ürün doğrultusunda geliştirmelidirler. Bu sayede uzman oldukları ürünü üreterek küreselleşme ağında yer alabileceklerdir.

Çalışmanın temelinde küreselleşme ve sofistike ürün ilişkisi üzerinde durulmuştur. Aslında bu iki değişken arasındaki gereklilik üzerinde de durulmaktadır. Çalışmada sofistike yapı Kompleksite yani karmaşıklık olarak ele alınmıştır. Bir ürün ne kadar kompleks yapıya sahipse o kadar özel ve ticarete üstünlük kurulabilecek bir üründür. Karmaşık ürün üreten

Ülkelerin yapısal dönüşümlerini gerçekleştirdikleri ve daha gelimi oldukları söylenbilir. Bu durumda kompleksite kavramı aslında ülke ekonomilerinde büyüme ve yoksulluk faktörleri ile de yakından ilişki içerisindedir. Üretilen rnlerin döviz olarak ülke ekonomisine katılması ülke içindeki refah payını arttıracaktır.

Çalışmada birbiri ile bu kadar derin bağlar oluşturan iki değişken açıklanırken be bölüm üzerinde durulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde giriş yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü kavramsal ereve üzerinde durulmuştur. Küreselleşme, eitleri, ekonomik kompleksite, Türkiye’de küreselleşme ve ekonomik kompleksitenin gelişimi ve daha önce bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar yine çalışmanın ikinci bölümünde yer almaktadır. Çalışmada kullanılan verilerin açıklanması ve çalışmada bu veriler ile kullanılan yöntem bilgisi üçüncü bölümde yer almıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde uygulanan test sonuçları ve bulgular üzerinde durulmuş; çalışmanın beşinci ve son blmndeysen sonuç ile önerilere yer verilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1. Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi

Küreselleşme uzun zamandır kendinden ve ekonomik etkilerinden söz ettiren bir kavram olarak bilinmektedir. Ülke ekonomileri küreselleşme ile ilgili duyarlılıklarını geçmişten günümüze sürdürmektedirler. Küreselleşme ise daha da önem kazanmıştır. Literatürde küreselleşme ile ilgili birçok tanımlamaya rastlamak mümkündür. Bunun sebebi küreselleşme olgusunun ekonomik, siyasal ve teknolojik gibi farklı dinamikleri konu almasıdır. Çoklu dinamik yapıdan etkilenmesi küreselleşme olgusunun tanımlanmasına da güç kılmıştır (Değirmenci, 2019: 2).

Bir küreselleşme tanımına göre; yukarıda sıralanan ekonomik, siyasal ve teknolojik dinamiklerin ortak değerler ışığında ülkelerarası sınır tanımaksızın dünyada seyahat edebilmesi demektir (Bayraç, 2003: 46). Başka bir tanıma göre küreselleşme; serbest ticari faaliyetlerin sınır tanımadan tek bir dünya düzeni üzerine temellenerek sürdürülmesi olarak belirtilmektedir (Eser, 1995: 5).

Küreselleşmenin sadece ekonomik boyutları ile ele alınması, küreselleşmenin sınırlı olarak ele alınmasına neden olacaktır. Küreselleşme toplumların sosyal ve kültürel açıdan da sınır tanımayan bir bütün şeklinde evrilmeleri üzerinde de etkili olabilmektedir. Bundan yola çıkarak kimi görüşler küreselleşmeyi olumlu geniş bir ticari ağ olarak görmekteken; bazı görüşler ise emperyalizmin kültürel ve sosyal değerler üzerinde kurduğu baskı olarak görmektedir (Evin, 2012: 77).

Tablo 1

Küreselleşme boyutları ve süreç bazlı özellikleri

KÜRESELLEŞME			
Boyutları		Süreç Bazlı Özellikleri	
• Sosyolojik	• Para	• Değişim	• Serbest dolaşım
• Kültürel	• Hizmet	• İşlevsellik	• Rekabet
• Siyasal	• Bilgi	• Etkileşim	• Ölçek büyümesi
• Teknolojik	• Fikir	• Bütünleşik	• Dışa açılma
• Politik	• Çevresel	• İletişim	• Sürdürülebilirlik
• Finansal	• Ekolojik	• Evrenselleşme	• Tek Pazar
• Mal	• Hukuksal	• Küçülme	• Yetenek
• Askeri		• Yakınlaşma	

Kaynak: (Değirmenci, 2019: 4) 'dan düzenlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde küreselleşmenin her ne kadar ekonomik boyutlar ele alınarak işlense de aslında insan yaşamının her alanında yer edindiği söylenebilmektedir. Küreselleşmenin bu kadar geniş alana yayılması ve bu alanlar ile etkileşim içerisinde olması, küreselleşme sürecini etkileyen faktörleri de çeşitlendirmektedir. Bu faktörler (Aktel, 2001: 194):

- Ulus devlet anlayışının hem ekonomik hem de kültürel düzeyde gittikçe yok olması
- İnsanlık bilincinin yegâne bir dünya düzeni üzerinde odaklanması
- Farklı ulus kültürlerinin sınırları aşması ve kültürel farklılıkların problem olma özelliğini yitirmesi
- Sınırların ortadan kalkmasında etkili rol üstlenen teknoloji gelişiminin özellikle iletişim alanında hızla ilerlemesi
- STK'lar öncülüğünde bireysel hak özgürlük ve demokrasi kavramlarının önem kazanması

- Artan sermaye birikiminin tek bir Pazar anlayışı ile piyasada serbestçe dolaşması
- Ekonomik yönetimde devletin etkinliğinin giderek özel sektöre devredilmesi

2.1.1. Ekonomik Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi

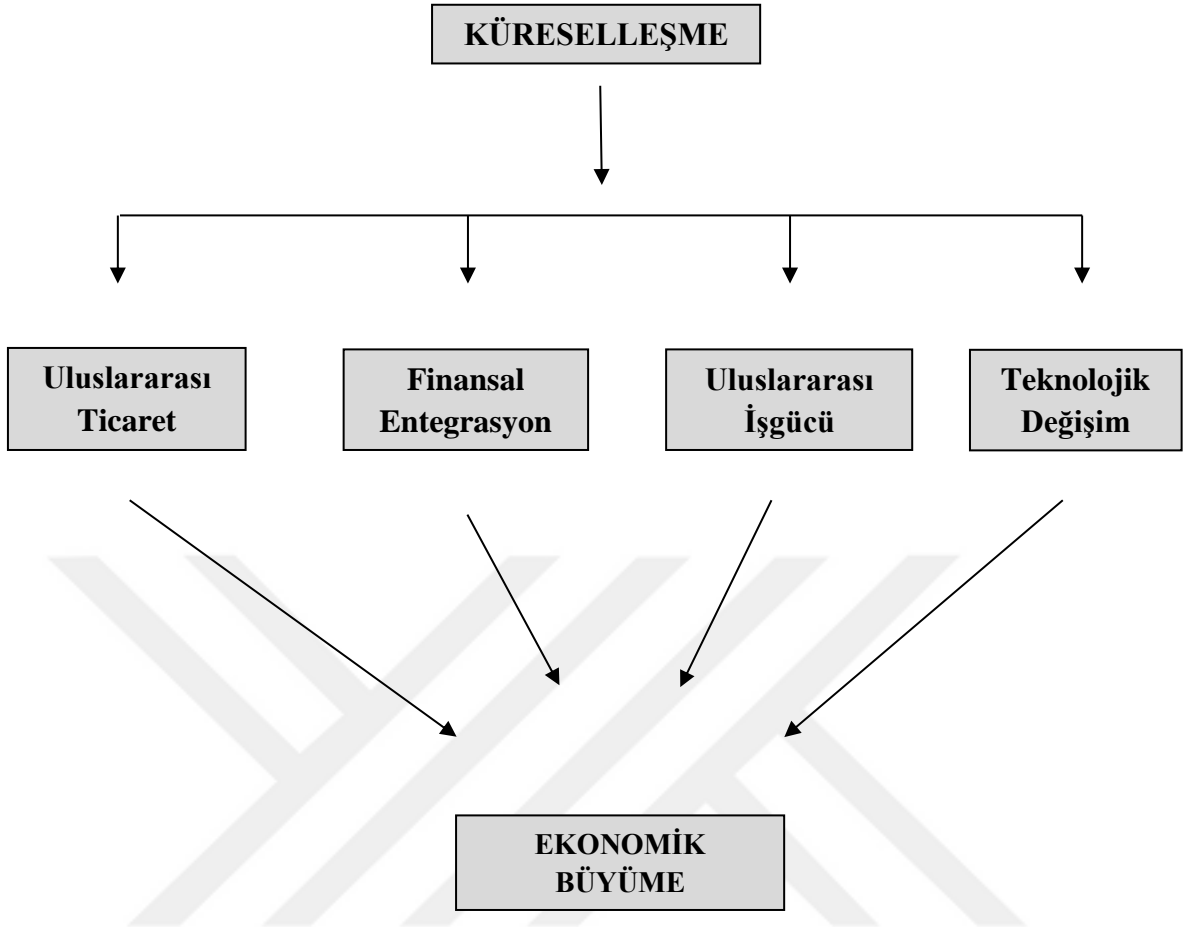
Ekonomik küreselleşme sermayenin ülke sınırlarını tanımaksızın piyasada serbestçe dolaşımı ilkesine dayanmaktadır. Buna bağlı olarak lokal ekonomik birimlerin uluslararası piyasalara entegrasyonu söz konusu olacaktır. Böylece uluslararası piyasada yer alan ekonomilerin mal hizmet gibi enstrümanları birbirleri ile daha etkileşimli bir pozisyonda olacaktır (Yeldan, 2008: 17; Aydemir ve Kaya, 2007: 268).

Ekonomik küreselleşmenin uluslararası ticaret ile artış gösterdiği bilinmektedir. Bunun sebepleri arasında ödeme kolaylıkları, ülke bazında ticari uzmanlaşmalar, teknoloji ile birlikte edinilen yeni alışkanlar gibi faktörler yer almaktadır (Değirmenci, 2019: 4; Günsoy, 2006: 81).

Küreselleşme ile beraber üretim yerel dinamiklerinden sıyrılıp artık uluslararası düzeydeki pazarlara taşınmıştır. Artan üretim hacmi en mükemmel ve en düşük maliyetli ürünü üretme ihtiyacı doğurmuştur. Üretime sebep olan hedef kitle özelinde maliyetlerin de daha düşük olabilmesi küreselleşme ile beraber üretimin farklı bölümlerinin farklı iktisadi bölgelerde gerçekleştirilmesine yol açmıştır (Acar, 2004: 2).

Farklı coğrafyalarda özellikle de ekonomik ve ticari hacimleri etkileyen küreselleşme, bu etkilerini olumlu ya da olumsuz biçimlerde göstermektedir. Küreselleşmenin ekonomik büyüme ile ilişkili olduğu söylenebilmektedir (Adıgüzel, 2013: 4).

Küreselleşmenin ekonomik etkilerin geçmişten günümüze kadar etkisini arttırdığı söylenebilmektedir. Özellikle de küreselleşme endeksinin de ölçülmesi ile beraber bu etki daha da somut bir şekilde ele alınabilir olmuştur. Buna bağlantılı olarak küreselleşmenin ekonomik büyümeyle arasında meydana gelen etkileşim, aşağıda yer alan ve (Husain, 2000) çalışmasında değindiği bir şekil yardımı ile açıklanmaktadır.

Şekil 1. Küreselleşme ekonomik büyüme arasındaki ilişki

Kaynak: Husain, 2000: 2.

Şekil 1’den yola çıkarak küreselleşmeyle beraber meydana gelen farklı dinamiklerin olduğu ve bu dinamiklerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir şekilde etkili olduğu görülmektedir. Uluslararası ticaret, finansal uyumlaşma, küresel işgücü ve teknolojiye yaşanan değişim dinamiklerinde meydana gelen iyileşmeler ekonomik büyümeyi olumlu etkilemekte ve sıralanan bu dinamikler küreselleşmeden etkilenmektedirler.

2.1.2. Sosyal Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi

Daha çok ekonomik çerçeve ele alınan küreselleşmenin ülke halkları üzerinde sosyal ve kültürel etkileri de vardır. Konu sosyal pencere ışığında incelendiğinde; etkileşim içerisinde olan faktörlerin ekonomik birimlerle sınırlı kalmadığı ve ulus devlet ekonomik yapılarının yerini küresel ekonomik yapılara bıraktığı gibi kültürel değerlerin de sınırları yok sayarak bireylerde küresel benliklerini sorgulamada etkili olmuştur. Bu değişimde televizyon, hızlı haberleşme gibi teknolojik yeniliklerin başını çektiği bir dizi faktörün etkili olduğu söylenebilmektedir (Çalık ve Sezgin, 2005: 57).

Görülmektedir ki sosyal küreselleşmenin temeli kitle iletişim araçlarına dayanmaktadır. Araçların gelişmesi bireylerin farklı coğrafyalardaki bireylerle iletişim içerisinde olmasına ve farklılıklardan haberdar olmasında etkili olmaktadır. Farklı kültürlerden haberdar olup farklı tüketim alışkanlıklarına yönelen bireyler üretim farklılıklarını da beraberinde getirmektedirler (Bayar, 2009: 30).

Sosyal ve kültür denildiğinde akla gelen ilk olgu dildir. Dil uzun yıllar boyunca bir canlı gibi tarihe tanıklık edip toplumlarda yerini almıştır. Bir toplumun kültürel en önemli ve bariz belirleyicisi dildir. Günümüz küreselleşen dünyasında sosyal etkileşimler de göz önünde bulundurulduğunda dünyada geçerli baskın bir dilin varlığından söz etmek mümkündür (Güzeltik, 1999: 30).

Özyurt (2012) çalışmasında sosyal küreselleşmenin

- İletişimin küreselleşmesi,
- Tüketimin küreselleşmesi,
- Turizmin küreselleşmesi gibi farklı alt boyutlarına değinmiştir.

Önceleri iletişim aracı olarak sabit hatlı telefonlar kullanılırken günümüzde bu durum yerini mobil telefonlara bırakmıştır. Nu durum bilginin daha hızlı yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. Bu durum küresel iletişimde sınır kavramının olmadığına işaret eden bir durumdur. Öte yandan; tüketime bağlı olarak farklılık gösteren üretim tekniklerinde de farklılaşmalar meydana gelmiştir. Stok kavramı tüketim küreselleşmesi sebebi ile yerini sadece gerektiği zaman üretime yani müşteri odaklı sipariş temelli üretime bırakmıştır. Turizm özellikle az gelişmiş ülke ekonomileri adına değerli bir döviz kaynağıdır. Uzun zamanlar sadece belirli kesimlere hitap eden turizm kavramı artık dünya üzerinde çeşitli milletlere daha geniş bir yelpaze ile hitap etmektedir. Turizmde küreselleşme hedef ülke bağlamında özellikle bölgesel ekonomiye katkı sağlamakta ve bölgesel istihdam oranlarını olumlu yönde etkileyerek sosyal güvenlik ağının genişlemesine de katkı sağlamaktadır (Sarıkaya, 2014: 26-28; Çeken vd., 2007: 6; Gökdeniz, 2004: 30).

Ülke ekonomilerinin ekonomik küreselleşme ışığında ekonomik büyümelerinde katkı sağlayacak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını desteklediği bilinmektedir. Ancak burada bile yabancı firmaların kendi teknolojilerini ülke içerisine getirerek ülkede teknolojik gelişimin önüne duvar çekebilmektedirler. Ancak bunun yanı sıra gelen firmaların üretim faaliyetleri gerçekleştirdikleri coğrafi bölgelerde kültürel dönüşümlere yol açtıkları da bilinmektedir. Üretimin sınır tanımayan yönü toplumu ekonomik alanlar dışında sosyal alanlarda da etkilemektedir.

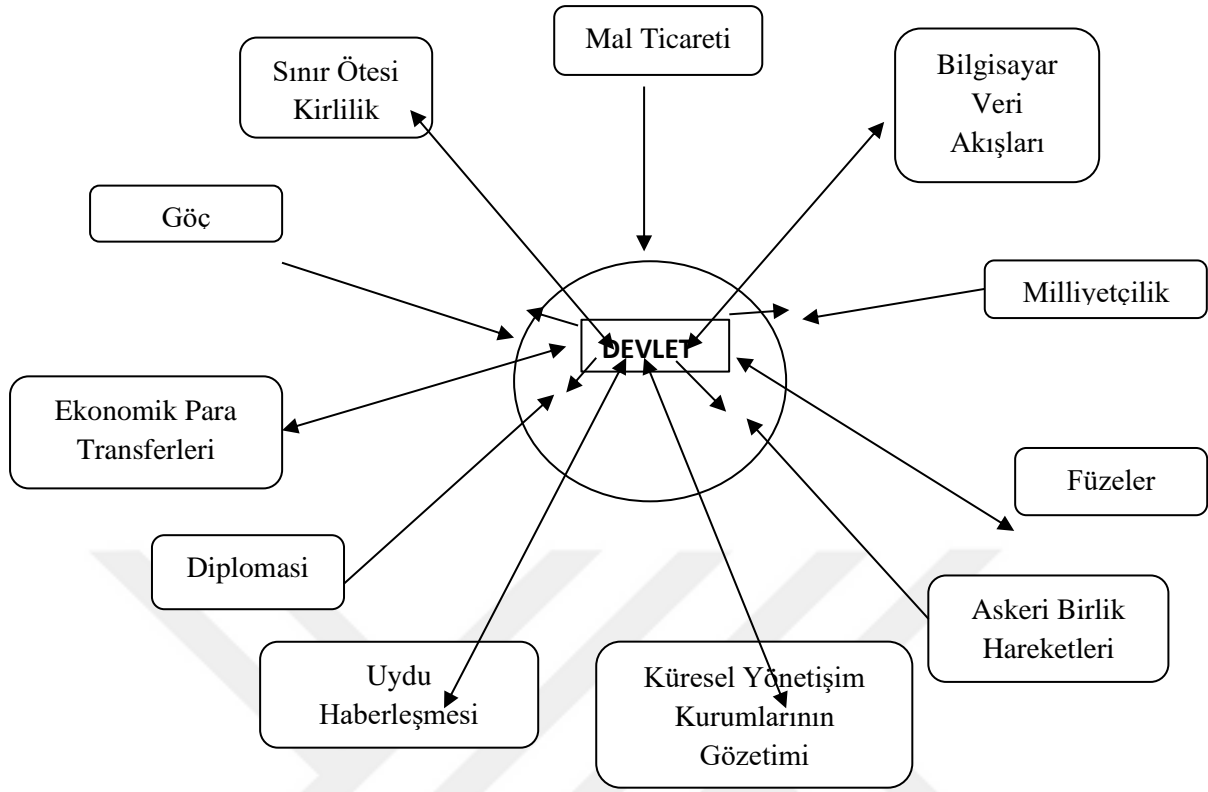
2.1.3. Politik Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi

Ekonomik küreselleşmenin başı çektiği küresel farklılıklardan bir diğeri de beraberinde getirdiği politik- siyasi küreselleşmedir. Sınırlar ötesini hedef alan üretim ve tüketim anlayışı ülkeleri de birbirleri ile geçinme politikaları izlemeye yöneltmiştir. Aynı anda hem yıkılmaya yüz tutmuş ulus devlet anlayışını koruma güdüsü hem de küresel sınır tanımayan bir geçim politikası ülkeleri zor durumda bırakmıştır (Dulupçu, 2001: 19; Şahin, 2010: 32; Değirmenci, 2019: 9).

Ulus devlet anlayışının uluslararası hukuk kurallarına yenik düştüğü, küreselleşme ile gelen bir gerçektir. Normalar artık uluslararası kuruluşlar tarafından belirlenmektedir. Bu durum hükümetleri bir uluslararası uyum sürecine sokmaktadır (Evin, 2012: 75). Küreselleşme kaynaklı olarak hükümetler bazı değişimlere uğrayabilmektedirler (Beck, 2003: 296-316):

- Hükümetler açısından en önemli değişkenlerden biri ulus devletlerin bürokratik yapılarıdır. Uluslararası zemine ayak uydurmak zorunda kalınan bu yapılar, özellikle de küresel piyasalarda günün her saatinde işlem yapılabilmesi neticesinde bu durumdan etkilenmişlerdir.
- Alınan kararların ulus devlet anlayışını bağlasa da etkilerinin uluslararası boyutlara taşınabilmesi, coğrafi açıdan bir uyum sorununu da beraberinde getirmektedir.
- Kapalı iş ağları ulus devlet kurallarında verilen kararları daha özgün verebilirken, dışa açıklık özellikle de verilen kararlarda hesap verebilme ve daha şeffaf bir iş ağı oluşturma konularında yereli dönüşüme zorlamaktadır.
- Bir diğer riskli değişken ise alınan kararların ulus devlet ve uluslararası kuruluşlar arasında erimesi veya kaybolmasıdır. Bu durumda hedeflenen kanun ve hukuksal düzenlemeler güvenli ve şeffaf ticaret ağlar yerine daha da karışık ağlar oluşabilmektedir.

Politik küreselleşme hükümetleri bir yandan ulus devlet olmanın gerekliliklerini yerine getirmeye yönlendirirken öte yandan uluslararası iş ağlarına da entegrasyonunu zorunlu hale getirmektedir. Her an her siyasi olayın bütün ülke yapılanmalarını etkileyebileceği bir ağda; hükümetlerin birbirleri ile geçim politikalarında son derece hassas olmaları doğaldır.

Şekil 2. Küreselleşen Dünyada Ulus Devlet

Kaynak: Sarıtaş, 2017: 30.

Sarıtaş (2017) çalışmasında ulus devletlerinin küreselleşme ile birlikte etkileşim içerisinde oldukları dinamikleri şekillendirmiştir. Şekil 2’de ulus devlet anlayışının küreselleşme sürecinde etkileşim içerisinde olabileceği dinamiklere yer verilmiştir. Buradan hareketle küreselleşme süreci içerisinde ulus devletler bu etkileşimde hem etkilenen hem de etki eden konumunda yer almaktadırlar. Şekilde görülen iki taraflı ilişki hiç şüphesiz ki politik ilişkilerin sorunsuzca yürütülebilmesi ile başarıya ulaşabilecektir. Küreselleşmenin bu boyutunun da göz önünde bulundurulması son derece önemlidir.

2.2. Ekonomik Kompleksite Kavramı

Ülke ekonomileri ürün ve hizmet üretimleri yönünden farklılıklar göstermektedirler. Küreselleşme odaklı olursa da bu farklılaşmanın temelinde ülkelerin uzmanlaştığı ve daha iyi kalitedeki ürünleri daha uygun maliyete üretebilmeleri yatmaktadır. Bu ölçüt farklı coğrafi ve ekonomik yapıya göre de farklılık göstermektedir. Tüm ülke grupları buradan hareketle ortak bir ağın birer parçası olarak hareket etmektedirler (Karanfil, 2022: 3; Poncet

ve Waldemar, 2013: 104-105). Burada ülkeler arası bir kompleks sistemler kurulmuş olmaktadır. Her ülke bu sistemler ağında bir birimi temsil etmektedir. Burada kompleksite kavramı birim ülkelerin ihraç ettikleri ürünlerin yaygınlığı ve ihracatta ürün farklılaşması öncüllerini açıklayabilmek için kullanılan bir kavram olmuştur (Morrison vd., 2017: 1).

Ürün farklılaşması farklı coğrafi alanlara göre birim ülkelerde farklılık göstermekle beraber kendi içerisinde de farklı donanım gereksinimleri sebebi ile de ortaya çıkabilmektedir. Bundan kasıt; daha fazla kapasite gerektiren ürünlerin o daha zengin ülke gruplarınca erişilebilmesidir (Karanfil, 2022: 3 ve Cıçak, 2021: 8-9). Olanakları daha noksan olan ülke grupları daha sıradan ve ülke gruplarının çoğunluğunun üretebileceği ürünleri üretip ihraç ederken; aksi özellikteki ülke gruplarında ise daha ihraç edecekleri ürünlerde daha fazla çeşitliliğe sahip olacaklardır.

Ekonomik kompleksite ülke ekonomisinde üretilen ürünlerin üretimine konu olan bilgi miktarını da ölçmektedir. Ekonomik kompleksite ele alındığında bu esnekliğe sahip ülke gruplarında yaşayan bireylerin gelir düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu durumda ekonomik büyüme de bu ülke gruplarında tetiklenmiştir. Kompleksite kavramı burada ekonomik büyüme üzerinde itici güç özelliği de göstermiştir (Hausmann vd., 2013: 27).

Ekonomik kompleksite oranı yüksek olan ülkelerde üretilen ürünlerin diğer ülkelerde ikamesinin bulunmadığı biliniyorsa; bu ürünlerin üretimine bağlı olarak ihtiyaç duyulan bilgi birikiminin kompleksite oranı yüksek ülkelerde bulunduğu söylenebilir (Stojkoski ve Kocarev, 2017: 1-3).

Bir ülkedeki üretim karmaşası ile mevcut ekonomik kompleksitesi doğru orantılıdır. Daha kompleksite yapısı aynı zamanda daha zengin bilgi birikimi ile de açıklanmaktadır. Daha zengin bilgi birikimi ekonomik büyümeyi de tetikleyecektir. En çok rekabet edebilen ülkeler üretim sistemi en kompleks olan ülkeler olacaktır. Bu durumda ülkeleri, ürettikleri ürünlerin bilgi düzeyleri ile karakterize etmek mümkün olacaktır (Zhu ve Li, 2017: 3815).

Üretilen ürünlerdeki karmaşıklık düzeyi bu ürünlerin özellikleri ile ilgiliyken; ülkenin kompleksite düzeyi ise ekonomideki kompleks yapı ile ilgilidir. Ülke ekonomisinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünlerin, ülke pazarındaki ve de dünya piyasalarındaki konumunun değerlendirilmesi de bilgi ve beceri oranının yüksek olduğu ürünler özelinde önemlidir (Karanfil, 2022: 3).

Gelişmiş ülke grupları tarafından ihraç edilen ürünlerin kompleksleri hakkında ayrıntılı bilgi edinilememektedir. Bunun temelinde yatan, gelişmiş ülke gruplarının ürün ihraç etmedeki çeşitliliğinin çok yüksek olmasıdır. Öte yandan bir ürünün kompleksitesi hakkında bilgi edinebilmek için, sadece üretildiği ülkenin bilgi birikimi ve yetenekleri yeterli olmayacaktır. Ancak ürünlerin rekabet edilebilir düzeyleri ve hangi grup ülke tarafından üretildikleri sofistike olmaları konusunda bilgi verecektir. Eğer ürün rekabetçi olmayan bir ülke tarafından üretiliyor ise bu durumda bu ürün karmaşıklığı düşük olan bir ürün olarak adlandırılabilir. Özetle karmaşıklık düzeyi yüksek bir ürünün üretilmesi o ürünün rekabetçi bir ülke tarafından üretilmesine bağlı olacaktır (Tacchella vd., 2012: 1-2).

Ülke ekonomilerinin rekabet edebilmeleri ve ürün kompleksitesini arttırmaları yapısal dönüşümleri ile doğru orantılıdır. Ürün üretiminde gerekli olan düşünce, bilgi ve teknolojik altyapı dönüşümün belirleyenleri olacaktır. Dış ticaret olgusunda karşılaştırmalı üstünlükler ele alındığında bunun sonucunda yapısal dönüşümün olduğu görülmektedir. Yapısal dönüşümden kasıt, aslında ürün ile ilgili fiziki ve yasal ile üretim aşamasındaki kültürün dönüşmesi olarak nitelendirilebilmektedir (Andreoni, 2011: 1). Ülke ekonomilerinde mevcut temel sorunlardan bir tanesi yoksulluktur. Aslında geleneksel üretim anlayışı ve itici sektörün tarım olduğu biliniyorken bu sektörden gerekli dönüşümü sağlayan ülke grupları yoksulluk sorunlarını çözme yolunda büyük adım atmışlardır. Klasik üretim anlayışından teknolojik ve modern anlayışa geçişle birlikte üründe elde edilen getirinin de arttığı görülecektir. Üretimin ürün olarak katma değeri daha yüksek olan ürünlere kayması dönüşümü daha verimli hale getirecektir. Genel olarak değerlendirildiğinde bu yapısal dönüşüm mevcut rekabet ortamında ülkelerin genelinde yerini alacaktır ancak; bu dönüşümün gerçekleşme hızı aslında ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeylerini belirleyen faktör olacaktır (McMillan vd., 2014: 11).

2.3. Ekonomik Kompleksite Hesaplanması

Ekonomik kompleksite endeksi hesaplanırken, ülkelerin uluslararası ticaret değerleri göz önünde bulundurulmaktadır. Ekonomik kompleksite üretilen mal ve hizmetlerin üretiminde gerekli olan kompleks ayrıntıları yani üretim için gerekli olan bilgi ve becerilerin ölçülmesini sağlamaktadır. Ulusla ekonomilerde var olan farklı ürün gruplarındaki karmaşıklıklar da ekonomik kompleksite endeksi yardımı ile ölçülebilmektedir (Balsalobre, vd., 2018: 2; Ivanova vd., 2017: 1).

Bir ülkenin ürün ile ilgili sahip olduğu RCA (Revealed Comparative Advantage) yani açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük değeri o ürünün hem ülke piyasasında hem de dünya piyasalarında etkili olan rekabet edebilirliğini ölçen önemli bir değerdir. RCA değeri bir ürün (Hidalgo, 2009: 5). RCA değeri aynı zamanda ülkelerin hangi ürünlerde karşılaştırmalı olarak daha üstün olduklarını belirlemede kullanılan önemli bir ölçüdür ve aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır.

$$RCA_{cpt} = X_{cpt} / \sum p X_{cpt} / \sum c X_{cpt} / \sum c, p X_{cpt}$$

Yukarıdaki hesaplama formülünde X ifadesi, p ürününün c ülkesinden t zamandaki ihracatını açıklamaktadır. Buna göre; t zamanda, X_{cp} , c ülkesine kıyasla p ürününün ihracatını vermektedir. Denklemin eşitliğin her iki tarafı da göz önünde bulundurulduğunda; öncelikle c ülkesinin p ürünü için aynı dönem içindeki toplam ihracatı, c ülkesinin toplam ihracatına oranlanmakta ve buradan elde edilen değer, p ürünü için toplam dünya ihracatı, yıl içindeki dünya toplam ihracatına oranlanmasıyla elde edilen değere bölünmektedir (Karanfil, 2022: 9; Stojkoski vd., 2016: 5).

Formülden farklı RCA değerlerine ulaşılmakta olup; ulaşılan RCA_{cp} değerleri ışığında; RCA_{cp} değeri > 1 ise, c ülkesi p ürününde uzmanlaşmış anlamı taşımaktadır. Ayrıca bu değer ışığında p ürününde rekabet gücüne sahip olduğu sonucu çıkmaktadır. RCA_{cp} değerinin < 1 olması durumunda ise, c ülkesi p ürününde uzmanlaşmamış olduğu ve p ürününde rekabet gücünün olmadığı anlamı çıkmaktadır. Yani, bahsi geçen ülke bu üründe rekabet konusunda dezavantajlıdır (Coxhead, 2006: 1105).

Yine bir başka hesaplanan ölçü olan ekonomik kompleksite endeksi (ECI), ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ve ihracata konu olan ürünleri ve bahsi geçen bu ürünleri üreten ülkelerin hangi ülkeler olduğu üzerinde durmaktadır. Burada mevcut ürünlerin hangi miktarda üretildikleri de dikkate alınarak hesaplanmaktadır.

$$ECI = \bar{K} - \langle \bar{K} \rangle / sthata(\bar{K})$$

Ekonomik kompleksite endeksinden hareketle ürün kompleksite indeksinde (PCI) tanımlanabilmektedir.

$$PCI = \bar{Y} - \langle \bar{Y} \rangle / sthata(\bar{Y})$$

ECI ve PCI değerleri hesaplanan ürünlerin dünya piyasalarında buldukları ortalama değerlerine göre ortalama altı ya da ortalama üstü olmak üzere gösterilmektedir.

Tablo 2

Ürün kompleksite indeksinde en yüksek değerler ve ürün grubu

Ürün Adı	Ürün Grubu	Ürün Kompleksite Endeksi
Özel sektör için makinalar ve cihazlar	Makinalar	2,27
Fiziksel veya kimyasal analiz için alet ve cihazlar	Kimyasallar ve sağlık	2,21
Röntgen veya radyasyon kullanımına dayalı cihazlar	Kimyasallar ve sağlık	2,16
Petrol yağlarının ve diğer ağır petrol yağların sağlanması	Kimyasallar ve sağlık	2,10
Metal veya metal karbür işlemek için diğer diğer takım tezgâhları	Makinalar	2,05

Kaynak: Hausmann vd., 2011: 25.

Tablo 2’de yer alan ürünlerin karmaşık ürünler olduğu söylenebilmektedir. Tabloda yer alan ürünlerin vasıflı birçok kişinin çalışması ile ortaya çıkan kimyasal ve makinelerden oluştuğu görülmektedir. Tablo 2’nin aksine tablo 3’te yer alan ürünlerin çok daha az karmaşık basit ürünler olduğu söylenebilir.

Tablo 3

Ürün kompleksite indeksinde en düşük değerler ve ürün grubu

Ürün Adı	Ürün Grubu	Ürün Kompleksite Endeksi
Ham petrol	Petrol	-3,00
Kalay cevherleri ve konsantreleri	Madencilik	-2,63
Taranmamış pamuk	Pamuk, pirinç, soya ve diğerleri	-2,63
Kakao çekirdekleri	Tropikal tarım	-2,61
Susam taneleri	Pamuk, pirinç, soya ve diğerleri	-2,58

Kaynak: Hausmann vd., 2011: 25.

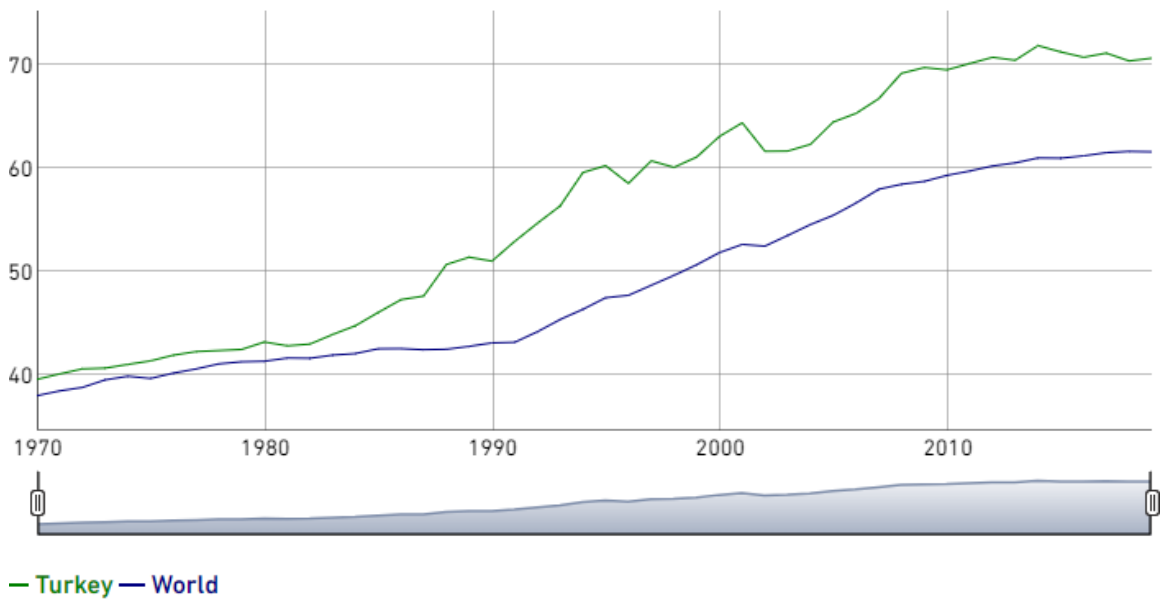
Bir ülkenin ihraç ettiği ürünlerin karmaşıklığı, ekonomik kompleks yapısı ile ilişkilidir. Dünyadaki ürünlerin ticaret hacmi ile ülkelerin ihracat hacimleri mevcut ilişkiyi etkilemektedir. Ülkelerin kompleksite endekslerinde ileriye atılabilmeleri; daha karmaşık (kompleks) üretim anlayışı ile mümkün olacaktır (Karanfil, 2022: 16).

2.4. Türkiye’de Küreselleşmenin Görünümü

Çalışmanın bu başlığında genel küreselleşme endeksleri, ekonomik küreselleşmenin endeks verileri, politik küreselleşme endeksi verileri, sosyal küreselleşme endeksi verileri ile bu küreselleşme çeşitlerinin alt bileşenlerini oluşturan farklı küreselleşme endekslerinin verilerine grafikler yardımı ile değinilmiştir. Farklı küreselleşme verileri ele alınırken 1970

ile 2019 dönemlerine değinilmiştir. Ayrıca grafikler Türkiye’de ve Dünya’da küreselleşme verileri karşılaştırılarak grafikler yorumlanmıştır.

Aşağıdaki Şekil 3 ile başlayan seri Şekil 11’e kadar devam edecek olup; küreselleşme Türkiye’de ve Dünya’da alt bileşenleri ile ele alınacaktır. Küreselleşmenin endeksinin genel görünümü hakkında veriler incelenmiştir ancak daha ayrıntılı bilgiye sahip olabilmek için genel küreselleşmeden alt bileşenlerin küreselleşme endeksleri ele alınmaktadır.

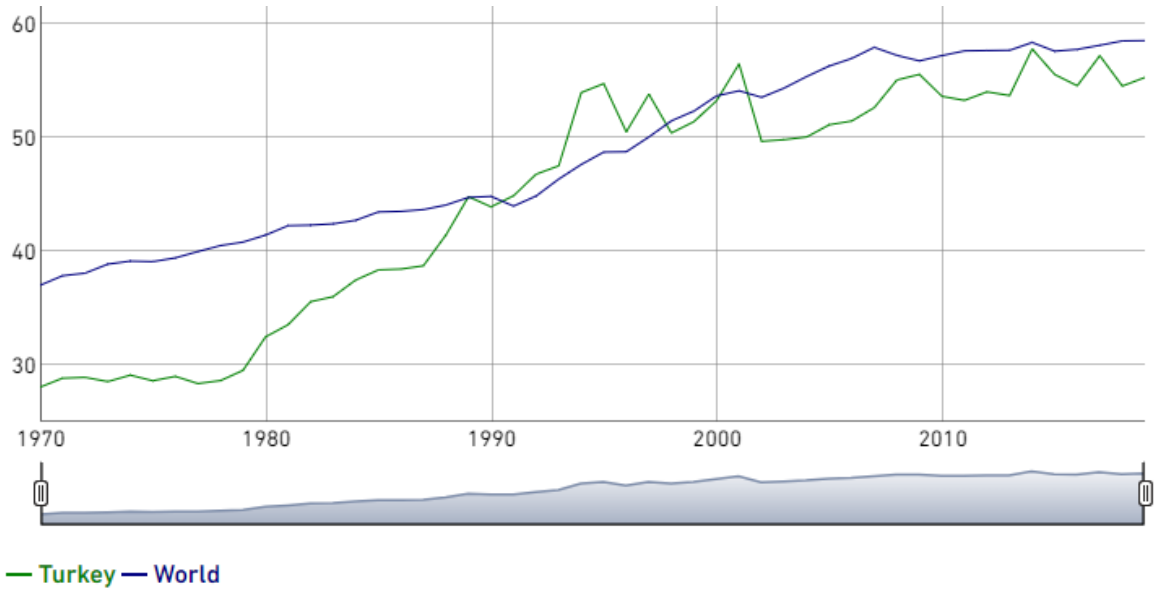

Şekil 3. Türkiye ve Dünya’da genel küreselleşme endeksi (1970-2019)

Kaynak: KOF Swiss Economic Institute (<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>)

Şekil 3’de Türkiye ve Dünya da 1970 ile 2019 yılları arasında genel küreselleşme endeksi gelişimi verileri paylaşılmıştır. Şekil incelendiğinde; 1970 ile 1980 yılları arasında her iki ortalamada da yakın seyreden küreselleşme endeksi verilerinin özellikle 1980’lerin ortalarında itibaren Türkiye verilerinin daha keskin bir şekilde artış göstermesi ile yol ayrımına girmiştir. Grafiğin geneline bakıldığında, Türkiye’de için küreselleşme verisinin daha yüksek düzeyde seyrettiği ancak zaman zaman hem Türkiye hem de Dünya için küreselleşme verilerinde dalgalanmalar gözlenmiştir.

Şekil 3 incelendiğinde 1980 yılı ile 2010 yılı arasında Türkiye ile Dünya küreselleşme endeksi verilerinde farklılaşma ve tepki farklılıkları yaşandığı görülmektedir. Küreselleşme endeksinin 1980 önce dönemde seyrettiği benzerlik yapısı Türkiye ve Dünya için 2010 senesinden sonra da kendini göstermiştir. 2010 ile 2019 yılları arasında geçen dönemde Türkiye ve Dünya'nın küreselleşme endekslerinin birbirleri ile doğru orantıda hareket ettikleri söylenebilmektedir.

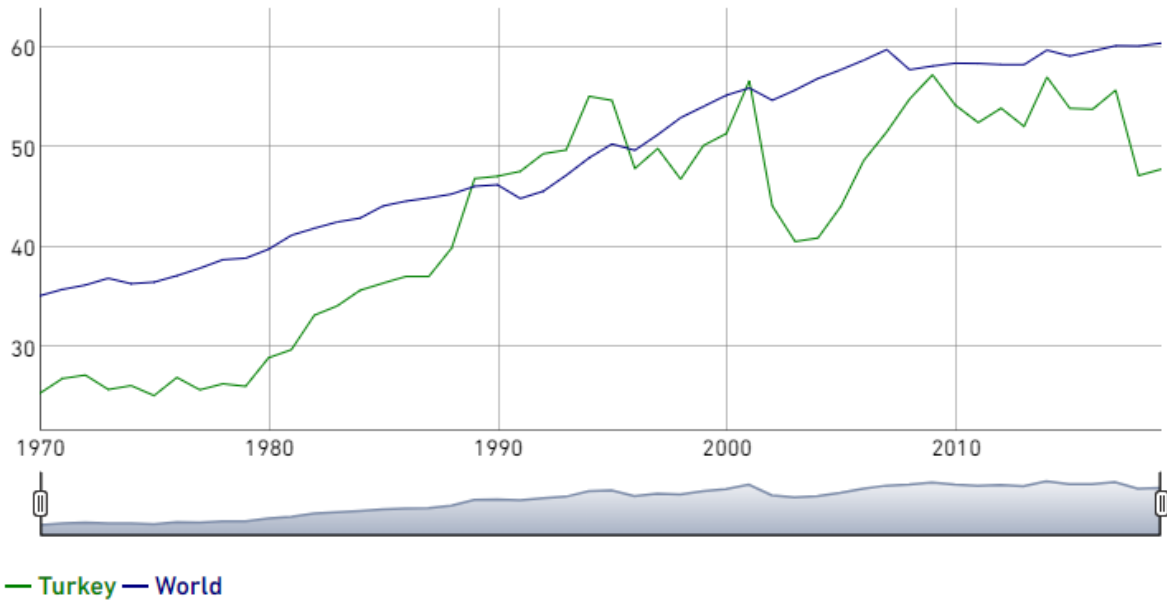
Şekil 4. Türkiye ve Dünya'da ekonomik küreselleşme endeksi (1970-2019)

Kaynak: KOF Swiss Economic Institute (<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>)

Şekil 4 incelendiğinde; 1970 itibari ile ekonomik küreselleşmenin Türkiye ve Dünya özelinde farklılaşmaya gittiği söylenebilmektedir. 1970 ile 1990 arasındaki yıllar değerlendirildiğinde Türkiye'deki ekonomik küreselleşme endeksinin Dünya ekonomik küreselleşme endeksinin altında seyrettiği söylenebilmektedir.

1990- 2000 yılları arasında geçen dönemde ekonomik küreselleşme ele alındığında ise Türkiye'de ekonomik küreselleşme endeksinin Dünya ekonomik küreselleşme endeksine oranla daha yüksek verilere sahip olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 4 incelendiğinde; Türkiye'deki ekonomik küreselleşme endeksi verilerinin 2013 yılı itibari ile keskin bir şekilde dalgalanma sürecine girdiği söylenebilmektedir. Buna karşın Dünya ekonomik küreselleşme endeksi verileri ele alındığında 2013 yılı ve sonrasında Türkiye'ye oranla daha istikrarlı bir seyir izlediği söylenebilmektedir. Bu durumda Şekil 4'de yer alan veriler ışığında özellikle 2017-2019 arasının Türkiye için daha dalgalı olduğu söylenebilmektedir.

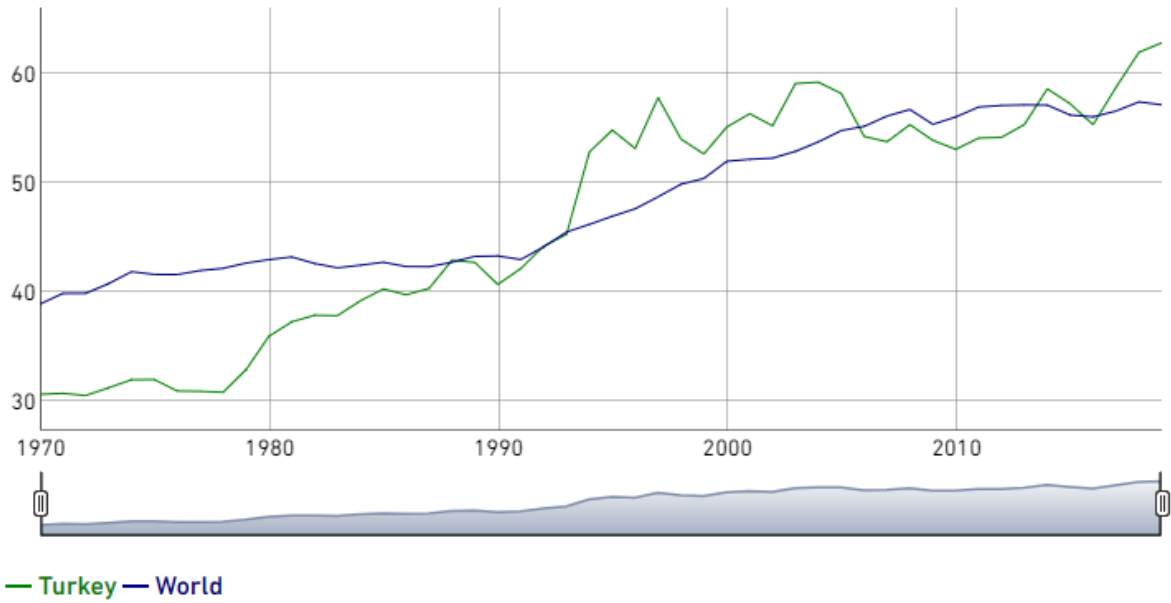
Şekil 5. Türkiye ve Dünya'da finansal küreselleşme endeksi (1970-2019)

Kaynak: KOF Swiss Economic Institute (<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>)

Şekil 5 e konu olan Finansal küreselleşme, genel ekonomik küreselleşme ile aynı çatı altında konumlandırılan bir küreselleşme çeşididir. Şekilde 1970-2019 yılları arasındaki verilere yer verilmiştir. Şekil incelendiğinde hem Türkiye hem de Dünya finansal küreselleşme endeksi verilerinin 1970 yılından 1990 yılına kadar gelen sürelerde kararlı bir yükseliş eğilimi içerisinde olduğu gözlenmektedir. Gerek bu dönem içerisinde gerek ise 1990 ile 2019 senesine varıncaya kadar gelen zaman zarfında, başlangıçtan itibaren Türkiye için alınan verilerin Dünya verilerine oranla daha aşağıda kaldığı gözlenmektedir.

Dünya finansal küreselleşme endeksi verileri incelendiğinde Türkiye verilerinin özellikle 1990 sonrasında oldukça dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Bu dalgalı seyrin keskin en keskin kırılması ise Türkiye için 2000 yılının hemen sonrasında gözlenmektedir. Buna karşın aynı dönemde Dünya finansal küreselleşme endeksi verilerinde ciddi kırılmalar gözlenmemiştir. Türkiye ve dünya endeks verileri özelinde ikinci ayrışma yine Türkiye verileri için olumsuz bir sürece girilen 2017’de gözlenmiştir. Dünya finansal küreselleşme endeksi verileri ise istikrarlı bir yol seyretmiştir.

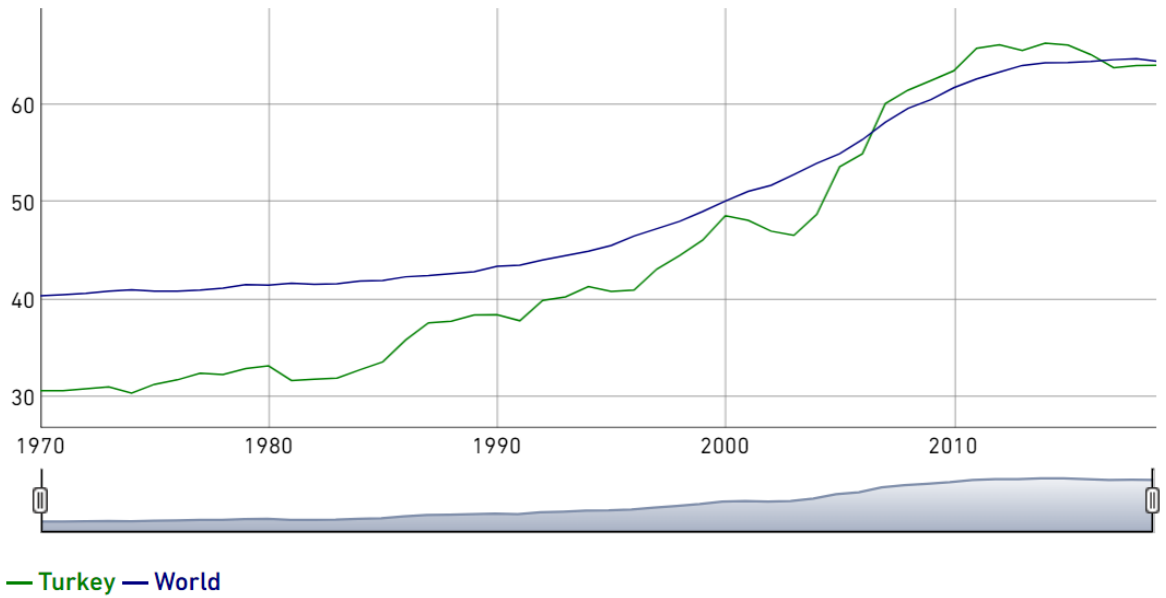

Şekil 6. Türkiye ve Dünya’da ticari küreselleşme endeksi (1970-2019)

Kaynak: KOF Swiss Economic Institute (<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>)

Şekil 6’ ya konu olan ticari küreselleşme, genel ekonomik küreselleşme ile aynı çatı altında konumlandırılan bir diğer küreselleşme çeşididir. Daha önce değinilen finansal küreselleşme endeksi verileri dünya ve Türkiye açısından ele alınmış ve Türkiye verilerinin görece daha karmaşık olduğu gözlenmişti. Şekil 6’da yer alan veriler genel olarak ele alındığında; ticari küreselleşme endeksi için benzer eğilimlere rastlanıldığı söylenebilmektedir.

Şekil 6 incelendiğinde, endeks verisi başlangıç yılı olarak hesaplan 1970 verisinin Türkiye’de dünya ticari küreselleşme endeks verilerine göre daha düşük olduğu gözlenmiştir. Her iki verinin de ilk kesişme yılları 1992 senesi olmuştur.1992 ile 2006 yılları arasında ise Türkiye ticari küreselleşme endeksi verilerinin dünya genel endeks verilerine oranla daha yüksek olduğu gözlenmiştir. 2006 yılı sonrası 10 yıllık bir süre için dalgalı bir seyir izlenen ticari küreselleşme endeksi verileri 2016 senesinden sonraki süreçte Türkiye özelinde sıçramalar yaşanarak dünyaya oranla Türkiye lehine doğru değişkenlik göstermiştir.

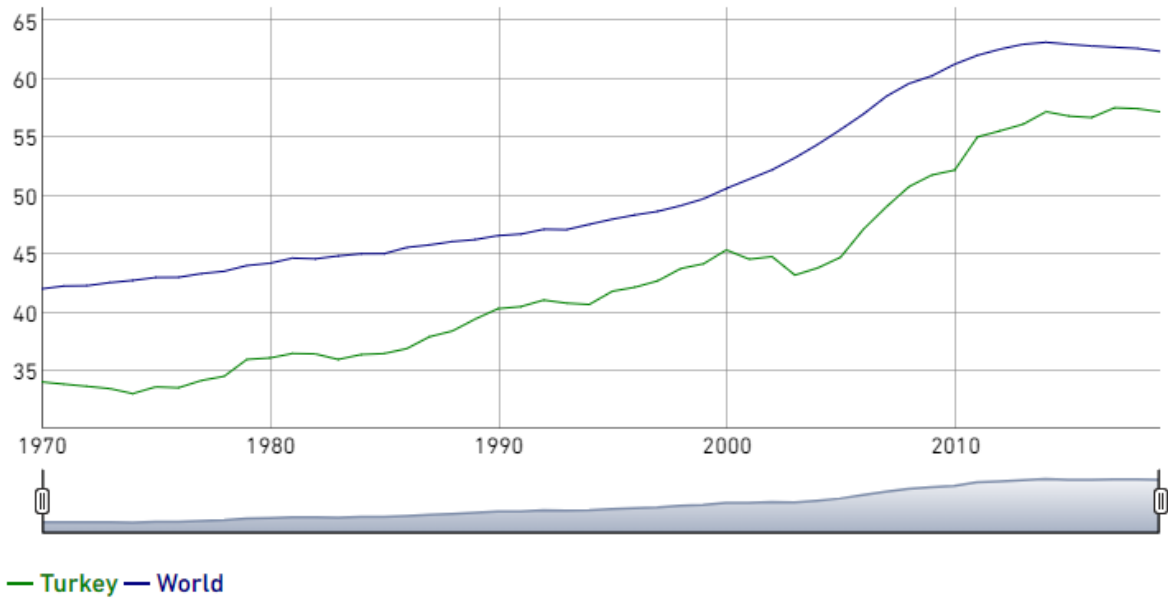

Şekil 7. Türkiye ve Dünya’da sosyal küreselleşme endeksi (1970-2019)

Kaynak: KOF Swiss Economic Institute (<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>)

Küreselleşmenin ana çeşitlerinden bir tanesi de sosyal küreselleşmedir. Sosyal küreselleşmenin teorik çerçevesinden çalışmanın daha önceki bölümünde bahsedilmişti. Küreselleşme denildiğinde; ilk olarak ekonomik öğeler düşünülmektedir. Oysaki genel manada küreselleşme birden çok faktörü bünyesinde toplamaktadır. Şekil 7’de paylaşılan veriler ışığında, sosyal küreselleşme endeksi verilerinin dünya genelinde istikrarlı ve sakin bir seyir izlediği gözlenmektedir.

Türkiye sosyal küreselleşme endeksi verileri incelendiğinde ise sosyal küreselleşme endeksi verilerinin oldukça dalgalı bir seyir izlediği ve 2007 senesine kadar dünya genel seviyesinin altında seyrettiği gözlenmektedir. 2007 itibari ile sosyal küreselleşme endeksinin Türkiye özelinde dünya genel seviyesini aşarak dalgalı yapısını koruyan bir seyir izlediği söylenebilmektedir. Türkiye'nin genel sosyal küreselleşme endeksi verileri incelendiğinde; sosyal küreselleşme konusunda dünya geneli ile aynı doğrultuda bir seyir izlediği sonucuna ulaşılabilmektedir. Yine bu benzer yönü doğrultun özellikle 2010 senesi itibari ile 2019 yılına kadar devam ettiği de Şekil 7 ışığında gözlenmektedir.

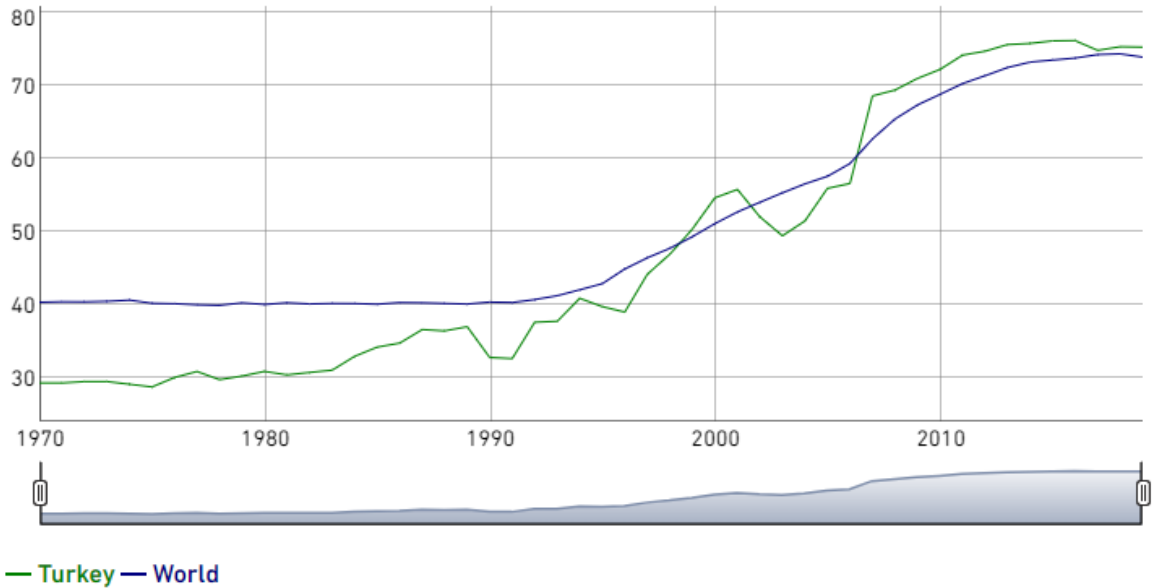

Şekil 8. Türkiye ve Dünya'da kişilerarası küreselleşme Endeksi (1970-2019)

Kaynak: KOF Swiss Economic Institute (<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>)

Şekil 8'de yıllara göre verilerine değinilmiş olan endeks verileri kişilerarası küreselleşme endeksi verileridir. Sosyal küreselleşmenin alt bileşenlerinden biri olan kişilerarası küreselleşme endeksi verileri değerlendirildiğinde dünya ve Türkiye endeks verilerinin genel sosyal küreselleşme verileri ile doğru orantıda seyrettiği gözlenmektedir.

Türkiye için endeks verileri 1970 yılı başlangıç verisinden itibaren 2019 yılına kadar dünya genel seviyenin altında seyreden bir çizgi görünümü sunmaktadır. Türkiye için en düşük endeks değeri 1970 yılında 34.09 olarak veri alınırken; endeks en yüksek verisi 2019 yılında 57.22 olarak veri alınmıştır. Bu durum kişilerarası küreselleşme endeksinin yıllara göre doğrusal bir seyir izlediğini destekler niteliktedir. Dünya endeksi göz önünde bulundurulduğunda ise; Şekil 8' e göre en yüksek endeks değeri 2019 yılında 62.4 olarak veri alınmıştır. Şekilden yola çıkarak; Türkiye'de ekonomik konjonktürün etkisinde kalan endeks verisinin, dünya genel endeks verilerinin ekonomik konjonktüre daha duyarlı olduğu gözlenmektedir.

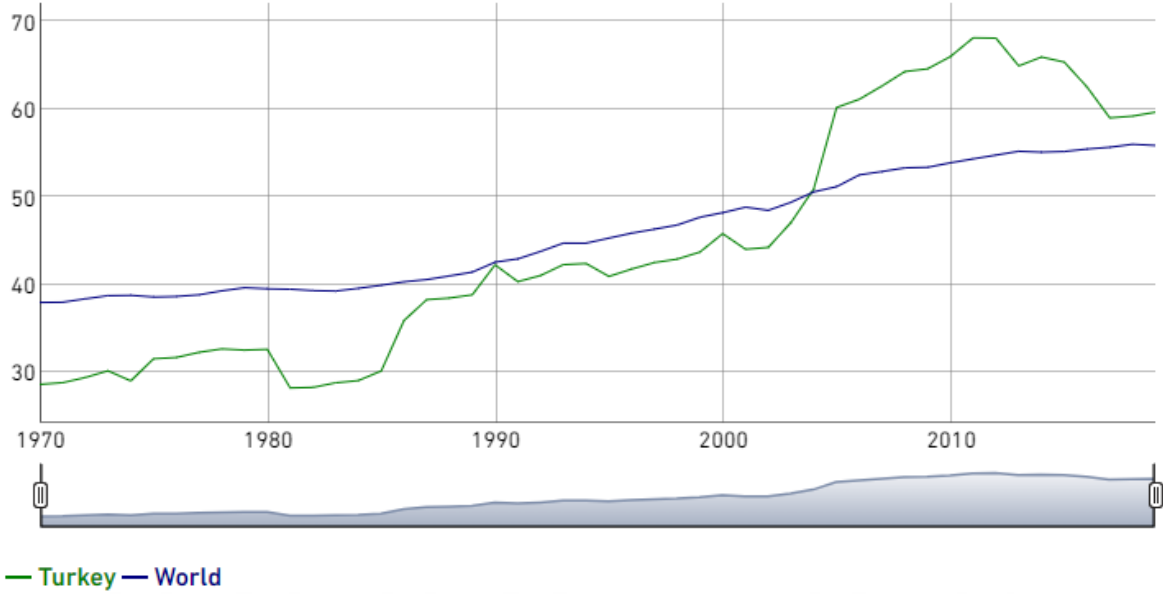

Şekil 9. Türkiye ve Dünya'da bilgisayar küreselleşme endeksi (1970-2019)

Kaynak: KOF Swiss Economic Institute (<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>)

Şekil 9'da bilgisayar küreselleşmenin 1970- 2019 yıllarına ait verileri gösterilmiştir. Şekilde iki farklı seyir çizgisine yer verilmiştir. Seyir çizgilerinden yaklaşık 30 olarak veri alınan endeks çizgisi Türkiye'nin endeksine ait tarihi seyir çizgisini temsil ederken; başlangıcı 40 olarak veri alınan endeks ise dünya genel bilgisayar küreselleşme endeksinin göstermektedir. Şekildeki verilerin ışığında 1970 yılından itibaren 1998 yılına kadar hem dünya geneli endeks verilerinin hem de Türkiye endeks verilerinin stabil bir seyir izlediği gözlenmektedir. Mevcut değerlerin 1998 senesi itibari ile yükselişe geçtiği ve sosyal küreselleşme endeksi verileri ile doğru orantıda olduğu söylenebilir. Sosyal küreselleşme

endeksi verileri hatırlanacak olursa; dünya genel endeks verilerinin Türkiye verilerine oranla daha durgun yani Türkiye verilerinin daha dalgalı olduğu üzerinde durulmuştu. Şekil 9’da yer verilen endeks göstergelerinin sosyal küreselleşme alt bileşenlerinden olduğundan; aynı yönde değişkenlik gösterdikleri gözlenmiştir. Türkiye için endeks değeri 2006 yılı itibari ile dünya genele endeks verisini aşmış ve en yüksek değerini 2019 yılı itibari ile 75.22 olarak almıştır.

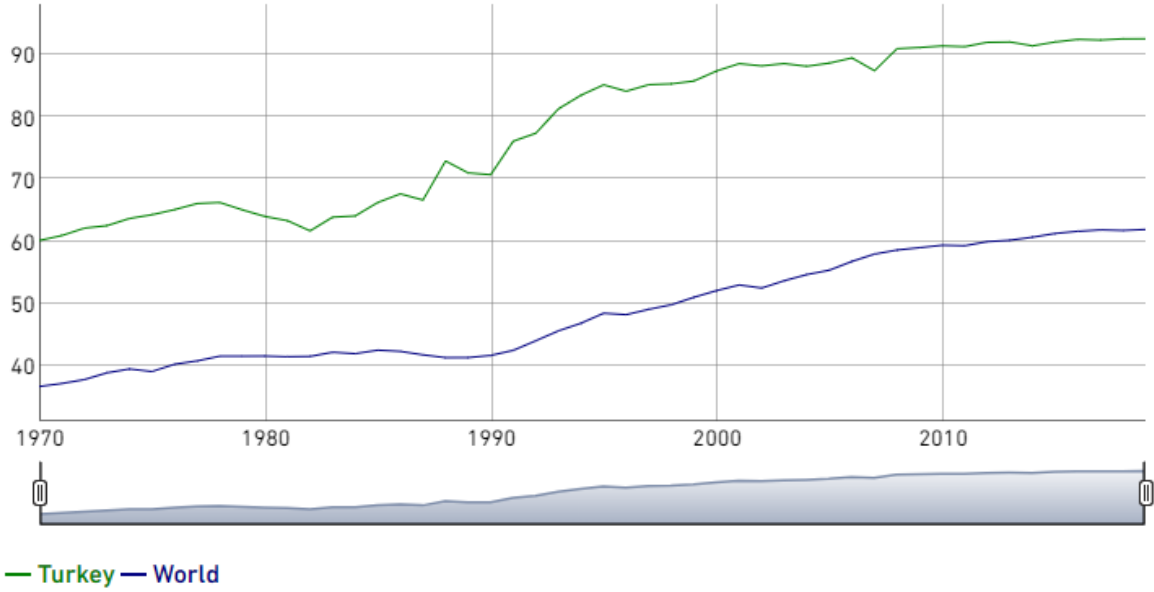
Şekil 10. Türkiye ve Dünya’da kültürel küreselleşme endeksi (1970-2019)

Kaynak: KOF Swiss Economic Institute (<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>)

Şekil 10’da kültürel küreselleşmenin 1970- 2019 yıllarına ait verileri gösterilmiştir. Şekilde iki farklı seyir çizgisine yer verilmiştir. Seyir çizgilerinden yaklaşık 28.65 olarak veri alınan endeks çizgisi Türkiye’ nin endeksine ait tarihi seyir çizgisini temsil ederken; başlangıcı 37.98 olarak veri alınan endeks ise dünya genel kültürel küreselleşme endeksini göstermektedir.

Türkiye kültürel küreselleşme endeksi için; finansal küreselleşmenin en etkili olduğu yıl olarak kabul edilen 1980 yılı itibari ile keskin bir düşüş olduğu söylenebilmektedir. Bu durumda kültürel endekslerin de Türkiye özelinde ekonomik koşullara göre daha duyarlı olduğu söylenebilmektedir. Dünya genel endeks verilerinin ise ekonomik dalgalanmalara Türkiye kadar duyarlı olmadığı Şekil 10 yardımı ile gözlenmiştir.

2004 senesi itibari ile 50.93 veri alınan Türkiye kültürel küreselleşme verisi 2012 yılı ile aynı endeks düzeyinde dünya geneline göre daha verimli bir seyir izlemiş ve 2019 yılında 59.67 verisi alınarak bu seyrini devam ettirmiştir.

Şekil 11. Türkiye ve Dünya’da politik küreselleşme endeksi (1970-2019)

Kaynak: KOF Swiss Economic Institute (<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>)

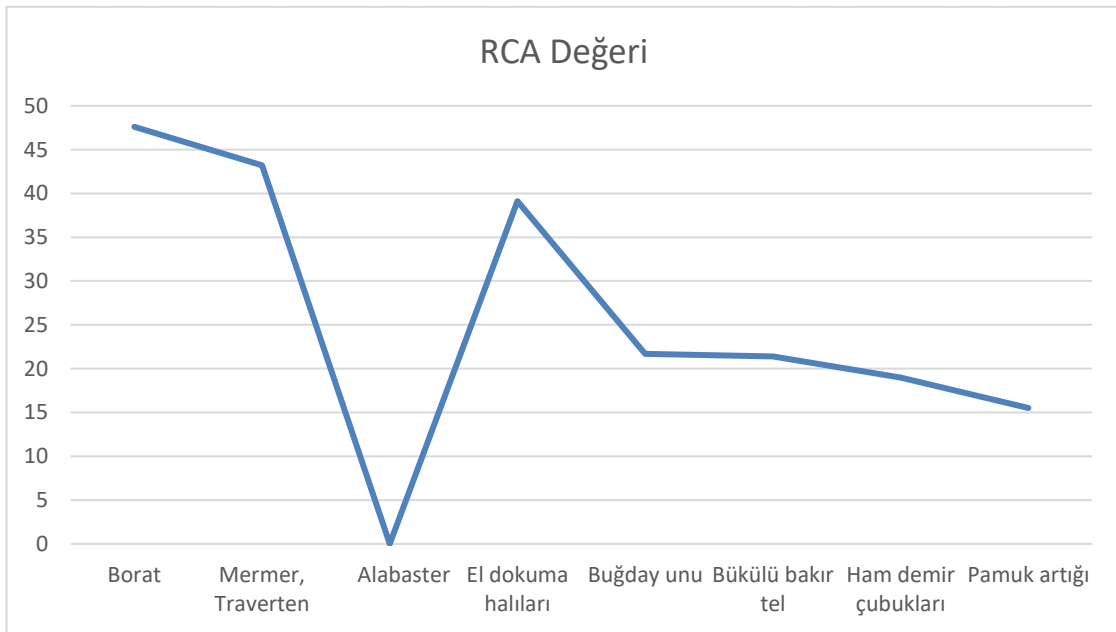
Politik küreselleşme Türkiye özelinde ele alındığında 1970 başlangıç yılı ve 1980 yılı genel küreselleşmenin en etkin olduğu kırılma yılları da dahil olmak üzere, dünya genel politik küreselleşme endeksi verilerinin çok üzerinde seyretmiştir. Türkiye’nin politik yapısı ve ekonomi ile uyum içerisinde seyretmesi, Şekil 11’deki verilerce de desteklenir niteliktedir.

Türkiye için en düşük politik küreselleşme verisi 1970 yılında 60.13 olarak veri alınırken; aynı dönemde dünya genel politik küreselleşme endeksi 36.65 olarak gözlenmiştir. Şekilde de öne çıkan bu fark 1970-2019 yılları arasında istikrarlı olarak devam etmektedir. Türkiye için en yüksek politik küreselleşme endeksi verisi 2019 yılında 92.58 olarak gösterilmiştir. Türkiye özelinde genel olarak ekonomik konjoktüre fazla duyarlı olmayan bir endeks serisi izlenimi görülmektedir. Politik küreselleşme ülke ekonomilerini hem kendi iç işlerinde bir ilişki ağına yönlendirmekte hem de ülkeler arasında kurulan ağları

pekiştirmektedir. Mutlak uyum içerisinde kurgulanan ticari piyasaların sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, politik küreselleşmenin yüksek veriler elde edebilmesi ile daha mümkün kılınacaktır.

2.5. Türkiye’de Ekonomik Kompleksitenin Görünümü

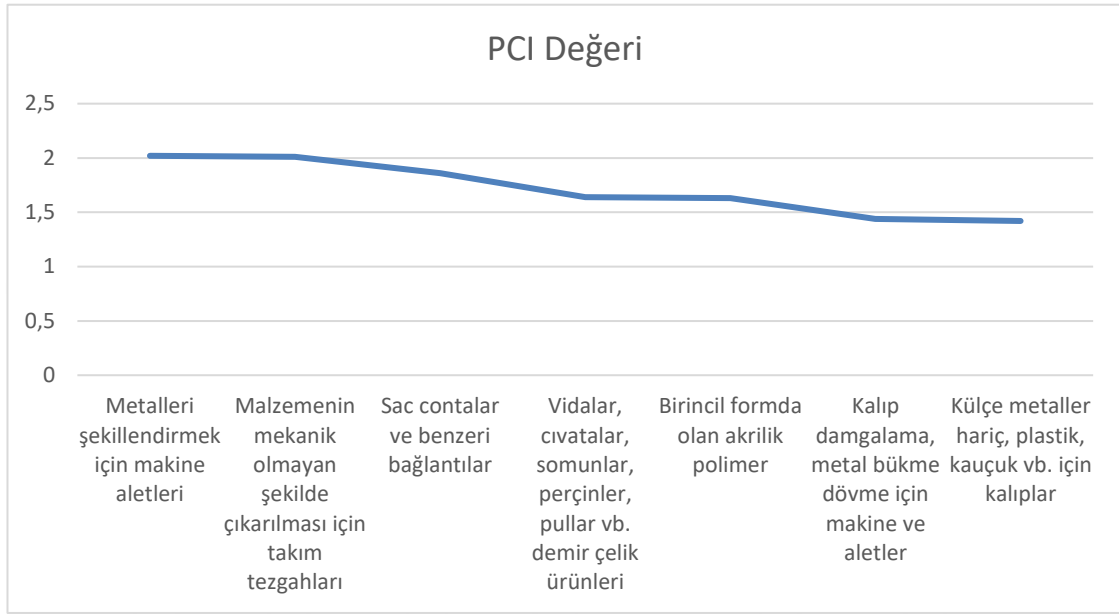
Şekil 12 ve Şekil 13 incelendiğinde Türkiye’nin ekonomik kompleksite yapısı ile ilgili fikir sahibi olunabilmektedir. Şekillerde ekonomik kompleksite ile ilgili izlenimler RCA ve PCI değerleri gözlenerek elde edilmeye çalışılmaktadır. Geçmişten günümüze ortalama 20 senelik bir süreç izlendiğinde, ülke ekonomisindeki ürün karmaşıklık oranında artışlar olduğu söylenebilmektedir. Bununla birlikte Türkiye bu yönde olumlu eğilim gösteren 3 ülkeden biri olmuştur. Şekil 12’de yer alan Borat, Mermer, Traverten, el dokuma halıları, buğday unu ve bükülü bakır tel ürünleri, ülke ekonomisi açısından yüksek karmaşıklığa sahip ürünler olarak değerlendirilebilmektedir. Diğer bir ifade ile bu ürünlerin RCA değerleri incelendiğinde; ülke ekonomisine fayda sağlayabilecek ve rekabet üstünlüğü taşıyan ürünler yine aynı ürünlerdir.

Şekil 12. RCA indeksine göre en özel ürünler

Kaynak: Kaynak: *The Observatory of Economic Complexity (OEC)*

Şekil 12'den hareketle, en fazla rekabet üstünlüğü sağlayan ürünler RCA değeriyle belirlenmiştir. En yüksek RCA değeri 47,6 ile borat olarak görülmektedir. En yüksek ikinci değeri ise; 43,2 ile mermer, traverten olduğu görülmektedir. En düşük değeri Alabaster (Kaymaktaş) ürünlerine ait olduğu görülmektedir. El dokuma halılarının ise RCA değerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Şekil 13. PCI indeksine göre en karmaşık ürünler

Kaynak: Kaynak: The Observatory of Economic Complexity (OEC)

Şekil 13 incelendiğinde PCI değerlerine göre karmaşıklık sıralamasına yer verildiği görülmektedir. Bura sıralamanın 2.02 değeri ile en yüksekten 1.42'lik değeri olan en düşüğe doğru sıralandığı görülmektedir. PCI sıralamasına göre ihracata konu olan en karmaşık ürünler sırasıyla metalleri şekillendirmek için makine aletleri, malzemenin mekanik olmayan şekilde çıkarılması için takım tezgâhları, sac contalar ve benzeri bağlantılar, vidalar, cıvatalar, somunlar, perçinler, pullar vb. demir çelik ürünleri ve birincil formda olan akrilik polimerlerden oluşmaktadır.

Kompleks yapısı yüksek olan ürünlere bakıldığında ise, PCI değeri en fazla olan ürün 2,02 ile metalleri şekillendirmek için makine aletleri ve 2,01 ile malzemenin mekanik olmayan şekilde çıkarılması için takım tezgâhları olduğu Şekil 13'de gözlenmektedir. Bununla beraber; ihracat fırsatlarına değerlendirildiğinde; ülke ekonomisi adına en büyük

ihracat fırsatları arasında; kadın örgü kabanları, kavun, örgüsüz erkek kabanları, örgüsüz kadın kabanları ve koyun postu ürünlerinin olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 4

Türkiye'nin ekonomik kompleksite değerleri

Ekonomik Kompleksite		Ekonomik Kompleksite	
Yıllar	Endeks Değeri	Yıllar	Endeks Değeri
1964	-0,77	2006	0,37
1970	-0,55	2007	0,41
1975	-0,23	2008	0,43
1980	-0,09	2009	0,41
1985	0,14	2010	0,43
1990	0,14	2011	0,43
1995	0,1	2012	0,45
2000	0,1	2013	0,29
2001	0,1	2014	0,38
2002	0,06	2015	0,13
2003	0,18	2016	0,15
2004	0,18	2017	0,18
2005	0,25	2018	0,57

Kaynak: The Observatory of Economic Complexity (OEC)

Tablo 4 incelendiğinde, Türkiye özelinde yıllara göre (1964- 2018) ekonomik kompleksite değerlerinin gösterildiği görülmektedir. 1964 ten 2000 yılına kadar gelinen dönemde 5' er yıllık sonrasında ise yıllık veriler ile 2018 senesine kadar gelinen dönemler tablo 4' e konu olmuştur. Buna göre 1964 ile 1980 arasında dönemlerde verilerin negatif olduğu gözlenmiştir. Tablo 4' e göre En düşük değer 1964 yılında -0,77 olarak veri alınırken; en yüksek değer ise 2018 yılında 0,57 olarak gözlenmiştir. Değerlerin 1980 yılı sonrasında doğrusal olarak arttığı da yine tabloda görülen sonuçlardan bir tanesidir.

Tablo 4 incelendiğinde Türkiye ekonomisinde ortalama değerin 0,1 olarak veri alındığı söylenebilmektedir. Bu değerlerin hesaplanması ülkeler açısından rekabet sıralamasında büyük önem taşımaktadır.

2.6. Literatür Taraması

Küreselleşme ve sofistike ürün üretimine yönelik olarak yapılan çalışmalara ait literatür incelendiğinde sofistike ürün üretimi yerine literatürde ekonomik kompleksite kavramının da ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenden dolayı literatür taramasında hem ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin sofistike ürün üretimi ile olan ilişkisini inceleyen çalışmalara hem de ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin ekonomik kompleksite ile ilişkisini inceleyen çalışmalara yer verilecektir.

Ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin sofistike ürün üretimi ya da ekonomik kompleksite üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar çok sınırlı sayıdadır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde çalışmaların ağırlıklı olarak küreselleşme ile ekonomik büyüme ya da sofistike ürün üretimi ya da ekonomik kompleksite ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalardan oluştuğu görülmektedir. Bu nedenden dolayı çalışmanın literatür taramasında öncelikli olarak küreselleşme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaları, sonra sofistike ürün üretimi ya da ekonomik kompleksite ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara son olarak da küreselleşme ile sofistike ürün üretimi ya da ekonomik kompleksite arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara yer verilecektir.

Dreher (2006) 1970-2000 dönemine ait 123 ülkenin verisini kullanarak küreselleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemi yardımıyla araştırmıştır. Araştırmasının sonucunda küreselleşmenin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Afzal (2007) 1960-2006 dönemine ait Pakistan'ın küreselleşme ve ekonomik büyüme verisini kullanarak iki değişken arasındaki ilişkiyi hata düzeltme modeli yardımıyla analiz etmiştir. Analizinde küreselleşmeyi açıklayan değişkenler ticari açıklık ve finansal entegrasyon değişkenleri olmuştur. Yapılan analize göre; ekonomik büyümeyle birlikte

ticari açıklık ve finansal entegrasyon arasında uzun dönemde kuvvetli bir ilişkinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır.

Zhuang ve Koo (2007) 1991-2004 döneminde 56 ülkenin verisini kullanarak küreselleşme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel regresyon yöntemiyle analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda ekonomik küreselleşmenin panele dahil edilen tüm ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Chang ve Lee (2010), 1970-2006 dönemi verilerini kullanarak 23 OECD ülkesi için panel eşbütünleşme analizini kullanarak genel, ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme ile iktisadi büyüme değişkenlerinin ilişkileri araştırmışlardır. Analiz sonuçları kısa dönem için modele konu olan değişkenlerin arasında nedensellik ilişkisinin düşük olduğuna işaret etmektedir. Modelde uzun vadeli sonuçları değerlendirildiğinde; genel, iktisadi ve sosyal küreselleşme endeksinden iktisadi büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Heshmati ve Lee (2010), gelişmiş ülkelere ilaveten gelişmekte olan 61 ülkenin 1995-2001 yıllarına ait verilerini kullanmıştır. Bu veriler küreselleşme, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı verileri olup; bu değişkenlerin birbiri ile ilişkisi panel veri analizi yöntemi aracılığı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın neticesine göre küreselleşmeyle iktisadi büyüme arasında pozitif yönde ilişki mevcuttur. Bununla beraber; gelir dağılımı ile küreselleşme arasında aynı yönlü ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.

Açıkgöz ve Mert (2011) 1970-2008 dönemine ait yıllık verileri kullanarak Türkiye’de iktisadi, sosyal ve politik küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisini Pesaran vd. (2001) tarafından tanımlanan otoregresif dağıtılmış gecikme modeline dayanan sınır sınaması ile analiz etmişlerdir. Analizlerinde Türkiye’de ekonomik küreselleşmeden ekonomik büyümeye yönelik herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı ancak sosyal ve politik küreselleşmeden iktisadi büyümeye yönelik ise bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna varmışlardır.

Ray (2012) 1990-2011 dönemine ait verileri kullanarak Hindistan'ın küreselleşmesi ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin var olup olmadığını Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Çalışmasında küreselleşme ile iktisadi büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna varılmıştır.

Umaru vd. (2013) 1962-2009 dönemine ait verileri kullanarak Nijerya'da küreselleşmenin ekonomik performans üzerindeki etkisini ortalama yıllık büyüme oranı yöntemi yardımıyla araştırmışlardır. Araştırmalarında küreselleşmenin petrol ve imalat sanayi ile birlikte katı mineraller sektörlerini negatif yönde etkilediği bu karşın ziraat, ulaştırma ve telekomünikasyon sektörlerini ise olumlu yönde etkilediği sonucuna varmışlardır.

Meraj (2013) 1971-2005 dönemine ait verileri kullanarak Bangladeş'te küreselleşme ve ticari açıklık ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi gecikmesi dağıtılmış otoregresif model ve Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Analizinde küreselleşmenin Bangladeş'e benzer gelişmekte olan ülkelerde ticaret ve iktisadi büyüme üzerinde pozitif etkileri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Samimi ve Jenatabadi (2014), İslam İşbirliği Örgütü üyesi ülkelerde 1980-2008 dönemine ait verileri kullanarak ekonomik küreselleşme ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemi yardımıyla analiz etmişlerdir. Analizlerinde ekonomik küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu ve ekonomik küreselleşmenin getirdiği etkinin ülkenin gelir düzeyine bağlı olduğu, yüksek ve orta gelirli ülkelerin ekonomik küreselleşmeden müspet yönde fayda sağladığı fakat düşük gelirli ülkelerdeyse böyle bir durumun gerçekleşmediği sonucuna varmışlardır.

Ying vd. (2014) 1970-2008 dönemine ait yıllık verileri kullanarak ASEAN ülkelerinde iktisadi, sosyal ve politik küreselleşmenin iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi Panel Tam Uyarlanmış En Küçük Kareler yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmalarında iktisadi küreselleşmenin ekonomik büyümeyi müspet (pozitif), sosyal ve politik küreselleşmenin ise ekonomik büyümeyi menfi (negatif) yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Türedi (2016) 1996-2014 dönemine ait 40 tane gelişmekte olan ülkenin verilerini kullanarak küreselleşme ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemi aracılığıyla test etmiştir. Çalışmasında analizde verileri kullanılan olan ülkelerde genel küreselleşmenin ve onun alt endekslerini oluşturan ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Altınar vd. (2018) 10 büyük yükselen piyasa ekonomisinde 1990-2015 dönemine ait küreselleşme ve ekonomik büyüme verileri kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki panel veri analizi aracılığı ile analiz edilmiştir. Analizlerinde genel küreselleşme endeksi ve alt bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin çok düşük ve ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında politik küreselleşmeden ekonomik büyümeye doğru ve ekonomik büyümeden sosyal küreselleşmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Eren ve Çütçü (2018) Türkiye’de 1970-2016 dönemine ait verileri kullanarak ekonomik büyüme ile küreselleşme endeksleri arasındaki ilişkiyi yapısal kırılmalı zaman serisi yöntemleri ile test etmişlerdir. Çalışmalarında sosyal küreselleşmeden ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden politik küreselleşmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Öztürk ve Zeren (2019) Gelişen Sekiz Ülkelerinde (D-8) 1980-2016 dönemine ait verileri kullanarak finansal küreselleşme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Hatemi-J ve E. Roca (2014) tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testi yardımıyla analiz etmişlerdir. Analizlerinde nedensellik ilişkilerinin simetrik ve asimetrik olarak hareket ettiği finansal küreselleşme ile ekonomik büyüme ilişkisinin çok boyutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Polat ve Peker (2020) Türkiye’de 1970-2018 dönemine ait verileri kullanarak küreselleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Basit Doğrusal Regresyon, Tek-Değişkenli Polinomiyal Regresyon, Basit Korelasyon ve Çoklu Korelasyon analizleri yardımıyla aratmışlardır. Araştırmalarında reel GSYH değerleri ile KOF Küreselleşme İndeksleri arasında yüksek düzeyli ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Stojkoski ve Kocarev (2017) 16 tane Güneydoğu ve Orta Avrupa Ülkesinde (Arnavutluk, Beyaz Rusya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Letonya, Makedonya, Moldova, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Ukrayna) 1995-2013 dönemine ait verileri kullanarak ekonomik büyüme ve ekonomik kompleksite arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yardımıyla araştırmışlardır. Araştırmalarında ekonomik kompleksitenin kısa vadede ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı ancak uzun dönemde ekonomik kompleksitenin ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı ayrıca önemli olumlu etkiler yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

Çeştepe ve Çağlar (2017) Soyyiğit vd. (2019) 18 tane seçilmiş G-20 ülkesinde 1970-2016 dönemine ait verileri kullanarak ekonomik kompleksite, ihracat ve sabit sermaye yatırımlarının kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemi yardımıyla test etmiştir. Çalışmalarında Brezilya, Çin, Almanya, Endonezya, Japonya, Meksika, Güney Kore, Türkiye ve ABD için ekonomik kompleksite indeksinin kişi başına düşen gelir üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu, Arjantin, Avustralya, Kanada, Suudi Arabistan ve Birleşik Krallık için negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Lee ve Lee (2019) ABD’de ulusal inovasyon sistemlerinin (NIS) ve ekonomik karmaşıklık endeksinin (ECI) ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel analizi ile test etmektedir. Çalışmalarında ABD’de ulusal inovasyon sistemlerinin (NIS) ve ekonomik karmaşıklık ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna varmışlardır. Öztürk ve Barak (2020) Türkiye’de 1981-2015 dönemine ait verileri kullanarak enerji tüketimi, ekonomik kompleksite ve doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak analiz etmişlerdir. Analizlerinde Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketiminin ve ekonomik kompleksitenin ekonomik büyümeyi azalttığı, yenilenemez enerji kaynaklarının tüketiminin ve doğal kaynakların bolluğunun ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna varmışlardır.

Canh ve Thanh (2020) 70 ülkede 1996-2014 dönemine ait verileri kullanarak ihracat çeşitlendirmesi, ekonomik kompleksite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Araştırmalarında ekonomik karmaşıklık ile ihracat çeşitlendirmesi arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisinin var olduğu, bunun

yanı sıra ekonomik karmaşıklıktan ekonomik büyüme doğru ise tek yönlü Granger nedensellik ilişkisinin gerçekleşmiş olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanında ekonomik karmaşıklığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ifade edilmiştir.

Gómez-Zaldívar vd. (2020) Meksika eyaletlerinde 1993-2013 dönemine ait verileri kullanarak ekonomik kompleksite ile kişi başına GYİH büyümesi arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemi yardımıyla test etmişlerdir. Analizlerinde Meksika'nın kuzeyinde yer alan eyaletlerde ekonomik kompleksitenin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği, ancak Meksika'nın güneyinde yer alan eyaletlerde ise ekonomik kompleksitenin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Can (2016) Güney Kore'de 1970-2012 yıllarına ait verileri kullanarak ekonomik küreselleşme ile sofistike mamul üretimi arasındaki ilişkiyi Tam Modifiye Edilmiş En Küçük Kareler Yöntemini (FMOLS) kullanarak analiz etmiştir. Analizinde ekonomik küreselleşmenin ekonomik kompleksiteyi pozitif şekilde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Kurt (2018) Türkiye'nin ekonomisinde 1974-2015 dönemine ait verileri kullanarak ekonomik kompleksite ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi DOLS, FMOLS ve CCR modelleri ile analiz etmiştir. Çalışmasında Türkiye ekonomisinde ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme ile ekonomik kompleksite arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Nguea ve Fotio (2022) 27 Afrika ülkesinde 1996-2017 dönemine ait verileri kullanarak küreselleşme ile ürün karmaşıklığı arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemini kullanarak test etmişlerdir. Analizlerinde küreselleşme ile ekonomik karmaşıklık arasında ilişki olduğu, ekonomik ve politik küreselleşmenin ekonomik karmaşıklığı (ekonomik kompleksiteyi) arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Literatür taraması değerlendirildiğinde küreselleşmenin ve sofistike ürün üretiminin (ekonomik kompleksite) ekonomik büyüme üzerinde genel olarak olumlu etkileri olduğu bazı çalışmalarda ise değişkenler arasında ilişkinin olmadığı görülmektedir. Küreselleşme ve sofistike ürün üretimi (ekonomik kompleksite) ilişkisini ele alan çalışmalardan elde edilen sonuçlarında benzer olduğu yani değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA VERİSİ VE YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de 1980 sonrası dönemde yaşanan ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin sofistike ürün üretimi üzerindeki etkisi ARDL Sınır Testi yaklaşımı ile analiz edilmeye çalışılacaktır.

3.1. Veri ve Model

Ekonometrik analizde özellikle 1980 sonrası dönemde, haberleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişme ile birlikte yaşanan küreselleşme (ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin) olgusunun Türkiye’de üretimi yapılan sofistike ürün üretimi üzerinde etkisi analiz edilmeye çalışılacaktır. Analizde küreselleşmenin önemli alt bileşenleri olan ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme bağımsız değişkenleri temsil etmektedir. Bu bağımsız değişkenler yanında modelin açıklayıcılığını artırmak adına Kişi Başı GSYH değişkeni diğer bir bağımsız değişken olarak modele eklenmiştir. Modelin bağımlı değişkeni ise literatürde sofistike ürün üretimi yerine kullanılan ekonomik kompleksite endeksidir.

Ekonometrik analiz, 1981-2017 dönemini kapsamakta ve analizde kullanılan veriler yıllık verilerden oluşmaktadır. Analiz döneminin 1981 yılından başlamasının temel nedeni Türkiye’de küreselleşme olgusunun bu tarihten sonra yoğunluk kazanması ve modele dahil edilen diğer bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tamamının bu tarihten itibaren 2017 yılına kadar eş zamanlı olarak eksiksiz bir şekilde var olmasıdır. Analizin günümüze kadar değil de 2017 yılına kadar olmasının nedeni ise ekonomik kompleksite serisinin bu tarihe kadar aynı yöntem ile eksiksiz olarak hesaplanmasıdır. Ekonomik kompleksite endeksi 2017 yılından sonra farklı bir yöntem ile farklı bir şekilde hesaplanmaya başlanmıştır.

Ekonometrik analizin modelinde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait bilgiler ve değişkenlerin temin edildiği kaynağı tablo 5 yardımıyla incelemek mümkündür.

Tablo 5

Ekonometrik analizde kullanılan değişkenler ait bilgiler ve değişkenlerin temin edildiği kaynaklar

Simgesi	Değişkenin Adı	Değişkenin Kaynağı
EKO	Ekonomik Kompleksite	Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (OEC) 'nün veri tabanından elde edilmiştir.
EK	Ekonomik Küreselleşme	KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü (KOF Swiss Economic Institute)'nün veri tabanından elde edilmiştir.
PK	Politik Küreselleşme	KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü (KOF Swiss Economic Institute)'nün veri tabanından elde edilmiştir.
SK	Sosyal Küreselleşme	KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü (KOF Swiss Economic Institute)'nün veri tabanından elde edilmiştir.
KGSYH	Kişi Başı GSYH	Dünya Bankası'nın (World Bank) Dünya Gelime/Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilmiştir.

Ekonometrik analizde Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönemde ekonomik, sosyal ve politik alanda yaşanan küreselleşmenin sofistike ürün üretimi yani ekonomik kompleksite üzerindeki etkisini analiz etmek amacıyla aşağıdaki 4.1 no.lu model kurulmuş ve değişkenler arasındaki ilişki tahmin edilmeye çalışılmıştır.

$$EKO_t = \beta_0 + \beta_1 EK_t + \beta_2 PK_t + \beta_3 SK_t + \beta_4 KGSYH_t + u_t \quad (4.1)$$

Bu modelde; EKO: ekonomik kompleksiteyi, EK: ekonomik küreselleşmeyi, PK: politik küreselleşmeyi, SK: sosyal küreselleşmeyi, KGSYH: kişi başına GSYH ve u_t ise hata terimini göstermektedir.

3.2. Ekonometrik Yöntem

Çalışmanın ekonometrik yöntemi iki başlık altında ele alınmıştır. Bunlardan ilki analizde kullanılan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testinden ikincisi ise ARDL Sınır Testinden oluşmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi

Dickey ve Fuller (1979)'un, zaman serilerinin durağan olup olmadığını belirlemede kullandıkları test yöntemi, birim kök yaklaşımında en çok kullanılan yöntemlerdendir. Dickey ve Fuller, hata teriminin beyaz gürültü (white noise) olduğunu ifade etmektedir. Hata teriminin beyaz gürültü olmadığı durum için ise, Dickey ve Fuller tarafından, otokorelasyonu ortadan kaldırabilmek amacıyla Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi önerilmiştir. (Asteriou ve Hall, 2007: 297).

Dickey ve Fuller (1979, 1981) tarafından geliştirilmiş Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi üç genel model üzerinde oluşturulmuştur:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (3)$$

Eğer μ_t hata terimi ardışık bağımlı ise, 3 no.lu denklem aşağıdaki gibi düzenlenmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \mu_t \quad (4)$$

Üstteki denklemlerde yer alan değişkenlerden ΔY_t durağanlığı analiz edilen zaman serisinin birinci farkını, t trend değişkenini, μ ise sabit parametreyi ifade etmektedir. Y_{t-1} 'in katsayısı δ 'ya ait t istatistiği, test istatistiği olarak kullanılmaktadır. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi ile δ katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmama durumu analiz

edilmektedir. Testten elde edilen bulgular, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyindeki Dickey-Fuller testi için oluşturulan tablolar ile karşılaştırılmaktadır (Dolado vd., 1990: 255).

Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilmiş birim kök testinde ise, katsayısal olmayan istatistiki analizlere yer verilmektedir. Phillips ve Perron (PP) testi ADF testi ile kıyaslandığında, modele gecikmeli değerler eklenmemektedir. Ancak, ADF testinde benzer bir analiz tekniği yer almaktadır (Gujarati ve Porter, 2012: 758). Ek olarak, ADF testleri için hata terimlerinin sabit varyansa sahip ve istatistiki olarak bağımsız oldukları kabul edilmektedir (Asteriou ve Hall 2007: 297). Phillips ve Perron (1988), Dickey ve Fuller testini geliştirerek, hataların dağılımı hususunda daha esnek varsayımlara sahip yeni bir yöntem geliştirmiştir. PP testi, Dickey ve Fuller testinin aksine, terimler arasında heterojenliğe ve zayıf bağımlılığa izin vermektedir (Tarı, 2010: 400). Sonuç olarak, Phillips ve Perron (PP) birim kök testi, hata terimleri ile ilgili daha az sınırlayıcı varsayımları içinde barındıran bir testtir.

Phillips ve Perron (1988) testinin otoregresif süreçteki denklemini aşağıdaki gibidir.

$$\Delta Y_{t-1} = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (5)$$

Phillips ve Perron birim kök testi, tek değişkenli zaman serileri ile durağan ve eğilim etkisi olan zaman serilerinde, birim kökün var olup olmadığını analiz etmede kullanılmaktadır. ADF testinde uygulandığı gibi PP testinde de, Y_{t-1} değişkeninin önünde yer alan δ katsayısının istatistiksel olarak sifıra eşit olup olmama durumunu analiz edilmektedir.

4.2. ARDL Sınır Testi

Zaman serisi analizlerinde öncelikle durağanlık araştırılmaktadır. Aynı mertebeden durağanlık söz konusu ise, seriler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığını test etmek için Johansen-Juselius (1990), Johansen (1988, 1991) ve Engle-Granger (1987) eşbütünleşme testleri kullanılabilir. Ancak seriler aynı düzeyde durağan değilse bu testler uygulanamamaktadır. Seriler arasında durağanlık düzeyi aynı mertebeden (düzeyden)

değilse bu noktada Pesaran, Shin & Smith (2001) tarafından geliştirilen ARDL Sınır testi uygulanabilmektedir.

ARDL Sınır testi yaklaşımının çeşitli avantajları bulunmaktadır. İlk olarak, değişkenlerin I(0) ya da I(1) olup olmadığına bakılmaksızın sınır testi uygulanabilmektedir. Böylece, değişkenlerin durağanlık mertebelerini belirlemeye ya da tespit etmeye gerek kalmamaktadır. Ancak, Pesaran vd. (2001)'deki kritik değerler, değişkenlerin I(0) ya da I(1) olup olmamasına göre tablolashmasından dolayı, değişkenlerin I(2) olma olasılıklarına karşı sınanması gerekmektedir. Diğer avantaj ise, ARDL sınır testinde kısıtsız hata düzeltme modeli söz konusu olduğundan, Engle- Granger testine kıyasla daha iyi istatistiksel özelliklere sahiptir (Narayan ve Narayan, 2005: 429). Bir diğer avantaj ise, küçük örneklem barındıran çalışmalarda kullanılabilir olmasıdır. Ek olarak, ARDL sınır testi yaklaşımı küçük örneklem olduğu durumlarda Johansen ve Engle-Granger eşbütünleşme testlerine göre daha güvenilir sonuçlar vermektedir (Narayan ve Narayan, 2005: 429; Narayan ve Smyth, 2005:103).

ARDL sınır testi 3 aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşamada, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki test edilmektedir. Sonrasında, eşbütünleşme ilişkisinin varlığı varsayımı altında, ikinci ve üçüncü aşamada sırasıyla uzun ve kısa dönem esneklikleri belirlenmektedir (Narayan ve Smyth, 2006: 337).

Sınır testi, değişkenler arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Sınır testi uygulandığında test istatistiği üst kritik değeri aşarsa, uzun ve kısa dönem katsayıları tahmin edilebilmektedir. (6) no.lu eşitlikte, ARDL sınır testi için kısıtsız hata düzeltme modeli (UECM) çalışmamıza uyarlanmış haliyle aşağıda yer almaktadır:

$$\begin{aligned} \Delta L(\text{eko})_t = & \alpha_0 + \beta_1 L(\text{eko})_{(t-1)} + \beta_2 L(\text{ek})_{(t-1)} + \beta_3 L(\text{pk})_{(t-1)} + \beta_4 L(\text{sk})_{(t-1)} + \beta_5 L(\text{kgsyh})_{(t-1)} \\ & \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta L(\text{eko})_{(t-i)} + \sum_{i=1}^n \lambda_{2i} \Delta L(\text{ek})_{(t-i)} + \sum_{i=1}^p \lambda_{3i} \Delta L(\text{pk})_{(t-i)} + \sum_{i=1}^r \lambda_{4i} \Delta L(\text{sk})_{(t-i)} + \\ & \sum_{i=1}^s \lambda_{5i} \Delta L(\text{kgsyh})_{(t-i)} + \mu_t \end{aligned} \quad (6)$$

Eşitlikte yer alan α sabit terimi, Δ birinci dereceden farkları, μ_t ise hata terimini ifade etmektedir. Modelde yer alan β katsayılarının anlamlı olup olmadıkları Wald testi (F istatistiği) ile belirlenmektedir. Test sonucunda;

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = 0 \text{ (Eşbütünleşme yoktur)}$$

$$H_1: \beta_1 \neq \beta_2 \neq \beta_3 \neq \beta_4 \neq 0 \text{ (Eşbütünleşme vardır)}$$

Standart F-testi, bazı durumlar söz konusu olduğunda standart olmayan bir dağılım göstermektedir. Bu durumlar; (i) açıklayıcı değişken sayısı, (ii) ARDL modelinin sabit terim ya da trende sahip olup olmaması, (iii) değişkenlerin $I(0)$ veya $I(1)$ olma durumu olarak ifade edilebilmektedir (Narayan ve Narayan, 2005: 431).

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisine rastlanmıyorsa, değişkenler arasındaki uzun dönem analizi için uzun dönem ARDL modeli kullanılacaktır:

$$L(\text{eko})_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} L(\text{eko})_{(t-i)} + \sum_{i=1}^n \alpha_{2i} L(\text{ek})_{(t-i)} + \sum_{i=1}^p \alpha_{3i} L(\text{pk})_{(t-i)} + \sum_{i=1}^r \alpha_{4i} L(\text{sk})_{(t-i)} + \sum_{i=1}^s \alpha_{5i} L(\text{kgsyh})_{(t-i)} + \mu_t \quad (7)$$

Kısa dönem ARDL modeli ise aşağıdaki gibi elde edilebilmektedir:

$$\Delta L(\text{eko})_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta L(\text{eko})_{(t-i)} + \sum_{i=1}^n \lambda_{2i} \Delta L(\text{ek})_{(t-i)} + \sum_{i=1}^p \lambda_{3i} \Delta L(\text{pk})_{(t-i)} + \sum_{i=1}^r \lambda_{4i} \Delta L(\text{sk})_{(t-i)} + \sum_{i=1}^s \lambda_{5i} \Delta L(\text{kgsyh})_{(t-i)} + \varpi_6 ECT_{t-1} + \mu_t \quad (8)$$

Eşitlik (8)'de bulunan ECT_{t-1} , hata düzeltme terimidir. ECT_{t-1} terimi, uzun dönem ARDL modelinden ortaya çıkan kalıntı serisinin önceki dönemde oluşan değeridir. Hata düzeltme terimi önündeki ϖ katsayısı ise, kısa dönemde oluşan bir dengesizliğin uzun dönemde ne kadarının düzeleceğini ortaya koymaktadır.

4.3. Araştırmanın Bulguları

Ekonometrik analizinin ilk aşaması modele dahil edilen değişkenlerin durağan olup olmadığını yani birim kök içerip içermediklerinin tespit edilmesidir. Durağan olmayan yani birim kök içeren değişkenlerin durağan hale getirilmesi analizinin ilerleyen aşamasında sonuçların doğruluğu üzerinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenden dolayı modele dahil edilen değişkenlerin ilk aşamada Dickey Fuller Testi (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri yapılmıştır. Birim kök testlerinin sonuçlarını tablo 6’da görmek mümkündür.

Tablo 6

Birim Kök Test Sonuçları

Modelde Kullanılan Değişkenler	ADF		PP	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
Ekonomik Kompleksite (eko)	-1.425934 (0.5577)	-7.264308 (0.0000)*	-2.328045 (0.1691)	-7.434321 (0.0000)*
Ekonomik Küreselleşme (ek)	-1.957686 (0.3034)	-7.188715 (0.0000)*	-2.127203 (0.2357)	-7.711071 (0.0000)*
Politik Küreselleşme (pk)	-2.658371 (0.0914)***	-4.348308 (0.0016)*	1.891315 (0.3325)	-7.518575 (0.0000)*
Sosyal Küreselleşme (sk)	-0.463488 (0.8869)	-4.039925 (0.0035)*	-0.526262 (0.8743)	-4.039925 (0.0035)*
Kişi Başı GSYH (kgsyh)	-6.391440 (0.0000)*	-10.23111 (0.0000)*	-6.554210 (0.0000)*	-22.37390 (0.0000)*

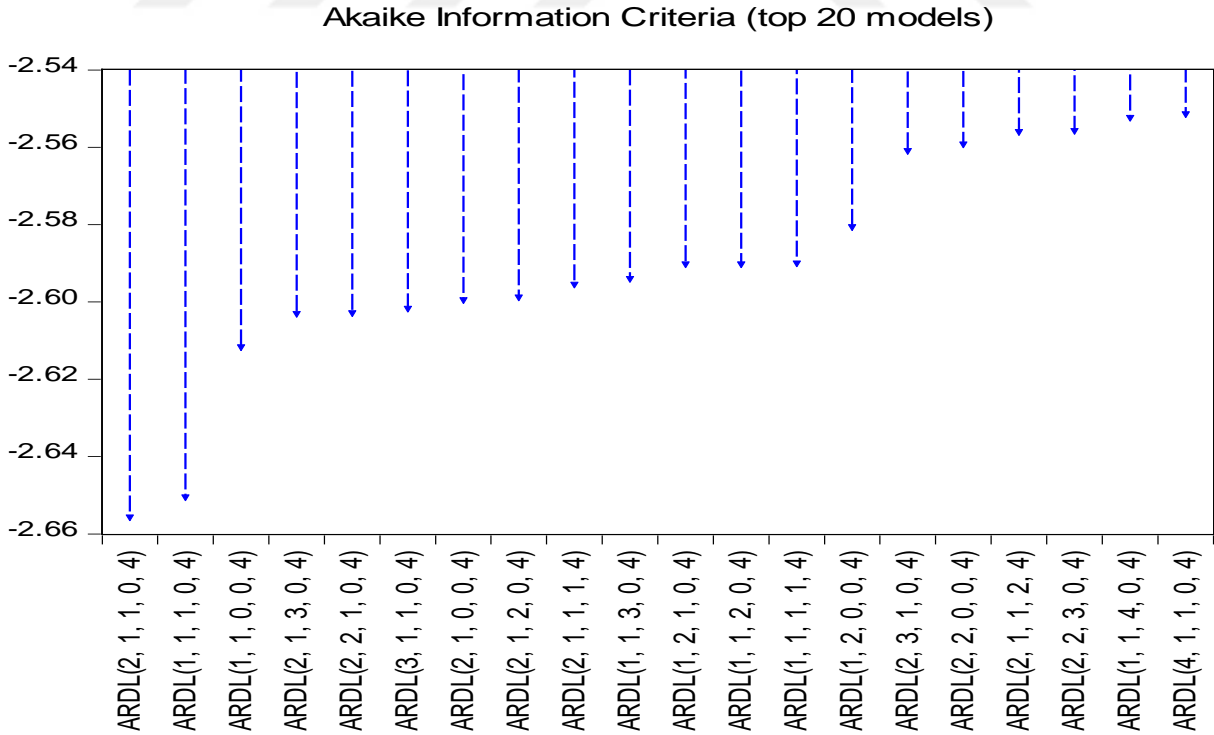
*;0.01 anlamlılık düzeyini, **;0.05 anlamlılık düzeyini, ***;0.10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 6’deki veriler değerlendirildiğinde ADF birim kök test sonuçları ekonomik kompleksite (eko), ekonomik küreselleşme (ek), sosyal küreselleşme (sk) serilerinin düzey değerlerinde birim kök içerdiği görülmektedir. Serilerin birim kökten arındırılıp durağan hale getirilebilmesi için bu üç seriye fark alma işlemi uygulanmış ve tüm serilerin I(1) düzeyinde birim kök içermediği sonucuna ulaşılmıştır. Yine serilerin birim kök düzeyleri tespitinin teyidi amacı ile yapılan PP birim kök test sonuçlarına göre ise, ekonomik kompleksite (eko), ekonomik küreselleşme (ek), sosyal küreselleşme ve politik küreselleşme değişkenleri I(0) düzeyinde birim kök içermektedirler. İlgili değişkenlere ADF birim kök

testinde olduğu gibi fark alma işlemi uygulanmış ve bunun sonucunda değişkenlerin I(1) düzeyinde birim kök içermedikleri anlaşılmıştır. Buna ek olarak politik küreselleşme (pk) serisi ADF birim kök test sonuçlarına göre I(0) düzey değerinde 0.10 anlamlılık düzeyinde birim kök içermemektedir. Kişi başı GSYH serisi ise hem ADF hem de PP birim kök test sonuçlarına göre I(0) düzey değerinde birim kök içermemektedir.

Birim kök test (ADF ve PP) sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde serilerin farklı düzey değerlerinde birim kök içerdikleri görülmektedir. Bu durumda seriler arasındaki ilişkinin tespitinde farklı düzey değerlerinde birim kök içeren değişkenlerin analiz edilmesine imkân veren ve diğer yöntemlere göre önemli avantajlara sahip olan ARDL (Autoregressive Distributed Lag Bound Test) sınır testinin kullanılmasının uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ARDL model tahmini için gerekli ve öncelikli koşulların başında gecikme uzunluklarının tespit edilmesi gelmektedir. Uygun gecikme uzunluğu aşağıdaki şekil 14'e göre tespit edilmiştir.

Şekil 14. Gecikme uzunlukları

Şekil 14 incelendiğinde AIC (Akaike information criterion) bilgi kriteri esas alınarak yapılan hesaplamada 20 alternatif model tespit edilmiştir. Tespit edilen modeller arasında en düşük değere sahip olan model ARDL (2, 1, 1, 0, 4) olduğundan tahmin edilecek olan modelin bu olmasına karar verilmiştir.

Tahmin edilecek modelin uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra ARDL modelinin sonuçlarına ulaşılmıştır. ARDL modelinin sonuçları tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7
ARDL model sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık*
EKO(-1)	0.164306	0.219550	0.748374	0.4634
EKO(-2)	0.134470	0.183651	0.732204	0.4730
EK	-0.001517	0.006603	-0.229798	0.8207
EK(-1)	-0.013220	0.006908	-1.913747	0.0708
KBGSYH	0.004735	0.004792	0.988119	0.3355
KBGSYH(-1)	0.003773	0.005089	0.741510	0.4675
PK	0.007682	0.006696	1.147251	0.2655
SK	0.008069	0.010344	0.780052	0.4450
SK(-1)	0.004887	0.012959	0.377108	0.7103
SK(-2)	0.006008	0.013748	0.437026	0.6670
SK(-3)	0.006293	0.016689	0.377054	0.7103
SK(-4)	-0.021850	0.021585	-1.012320	0.3241
C	-0.040353	0.250004	-0.161409	0.8735
FITTED^2	0.359598	1.061778	0.338675	0.7386

Tablo 7'nin devamı

R-squared	0.894398	Mean dependent var	0.205874
Adjusted R-squared	0.822145	S.D. dependent var	0.134751
S.E. of regression	0.056828	Akaike info criterion	-2.601151
Sum squared resid	0.061360	Schwarz criterion	-1.966269
Log likelihood	56.91899	Hannan-Quinn criter.	-2.387532
F-statistic	12.37858	Durbin-Watson stat	2.373909
Prob(F-statistic)	0.000001		

Modelde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranını gösteren R^2 ve düzeltilmiş R^2 değerleri sırası ile 0.894398 ve 0.822145 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan bu değerler serilerin açıklama gücünün yeterli ve oldukça yüksek bir seviyede olduğunu göstermektedir.

Tahmin edilen modelin tanısal anlamda günün tespiti içinde otokorelasyon, değişen varyans, normallik ve model kurma hatalarının da sınaması için testler kullanılmıştır. Bunun için ilk olarak modelde otokorelasyonun sınaması için Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi uygulanmıştır. Elde edilen test sonuçları tablo 8'de yer almakta ve modelde otokorelasyon sorununun olmadığını göstermektedir.

Tablo 8

Otokorelasyon test sonuçları

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:			
F-statistic	1.590377	Prob. F(2,18)	0.2312
Obs*R-squared	4.955673	Prob. Chi-Square(2)	0.0839

Modelde bir diğ er tanıs al test olarak değ iş en varyans sorunun tespiti için Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey testi kullanılmı ş tır. Bu testin sonuç larını tablo 9’ da görmek mümkündür. Test sonuç ları modelde değ iş en varyans sorunun olmadığını göstermektedir.

Tablo 9

Değ iş en varyans test sonuç ları

Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey			
F-statistic	1.561315	Prob. F(12,20)	0.1827
Obs*R-squared	15.96149	Prob. Chi-Square(12)	0.1930
Scaled explained SS	3.927443	Prob. Chi-Square(12)	0.9847

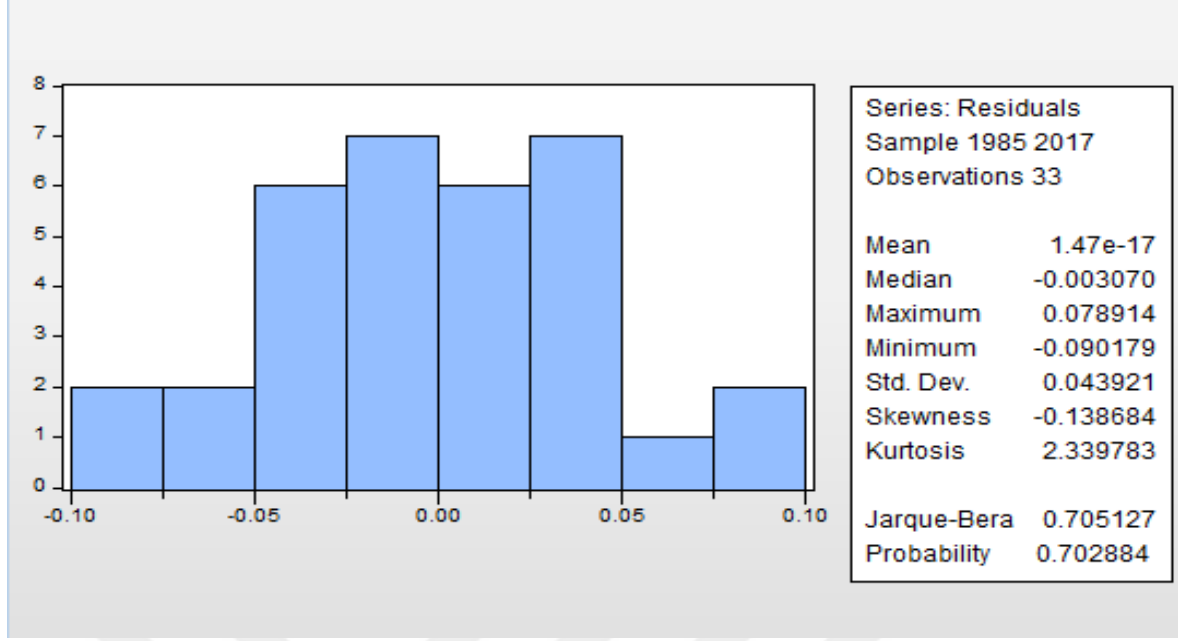
Tahmin edilen model için bir model kurma hatasının varlığ ının sı nanması için ise Ramsey Reset testi uygulanmı ş tır. İlgili test sonuç ları tablo 10’ da yer almaktadır. Model kurma hatasının var olup olmadığını ifade eden testin sonuç ları incelendiğ inde bir model kurma hatasının olmadığı görülmektedir.

Tablo 10

Ramsey reset test sonuç ları

	Değ er	df	Olasılık
t-İstatistiğ i	0.338675	19	0.7386
F- İstatistiğ i	0.114701	(1.19)	0.7386

Son olarak modelde normal dağ ılım sorununun olup olmadığını sı nanması için Jaque Bera test istatistiğ i kullanılmı ş tır. Jaque Bera test istatistiğ inin sonuç larını Ő ekil 15’ de görmek mümkündür. Ő ekil 15 incelendiğ inde modelde herhangi bir normal dağ ılım sorunun olmadığı görülmektedir.

Şekil 15. Normallik Test Sonuçları

ARDL modeli değişkenler arası uzun dönemli eşbütünlüşme ilişkisini tahmin etmek üzere sınır testini kullanmaktadır. Modele uygulanan sınır testi sonuçları tablo 11’de gösterilmektedir.

Tablo 11

Sınır testi sonuçları

Test İstatistiği	Değer	Signif.	I(0)	I(1)
Asymptotic: n=1000				
F- İstatistiği	5.444872	10%	2.2	3.09
k	4	5%	2.56	3.49
		2.5%	2.88	3.87
		1%	3.29	4.37

ARDL modelinde sınır testi için hesaplanan F istatistik değeri ve tablo değerleri karşılaştırılarak değişkenler arası eşbütünlüşme ilişkisinin yani değişkenler arasında uzun dönemde ilişkinin olup/olmadığının varlığı yorumlanabilmektedir. Bunun için eğer hesaplanan F istatistik değeri, tablo üst kritik değerinden büyük ise değişkenler arasında

eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ifade eden yani değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin var olduğunu gösteren hipotez kabul edilmektedir. Eğer hesaplanan F istatistik değeri tablo alt kritik değerinden küçük ise değişkenler arası eşbütünleşme ilişkisinin var olmadığını ifade eden yani değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin olmadığını gösteren hipotez kabul edilmektedir. Bunun yanında hesaplanan F istatistik değeri tablo alt ve üst kritik değerleri arasında bir değer almışsa eşbütünleşmenin varlığı ile ilgili herhangi bir karara varılamamaktadır. Bu bilgiler ışığında model için hesaplanan F istatistik değeri (5.444872) tablo üst kritik değerlerinde büyük olduğu için modelde kullanılan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu da modelde yer alan sofistike ürün üretiminin uzun vadede ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme ile ilişkili olduğunu yani Türkiye’de üretilen sofistike ürünün ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmeden etkilendiğini göstermektedir.

Elde edilen bu eşbütünleşme ilişkisinin ardından modele ait uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Modele ait uzun dönem katsayı tahminlerini aşağıdaki tablo 12 yardımıyla incelemek mümkündür.

Tablo 12

Uzun dönem model sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-Statistic	Olasılık
EK	-0.026070	0.012346	-2.111642	0.0475
KBGSYH	0.017568	0.009702	1.810851	0.0852
PK	0.014535	0.010528	1.380607	0.1826
SK	0.005578	0.004123	1.352912	0.1912
C	-0.164959	0.297167	-0.555106	0.5850

Uzun dönem model sonuçları öncelikle politik ve sosyal küreselleşme değişkenleri ile sofistike ürün üretimi arasında pozitif (+) bir ilişki olduğunu gösterirken, ekonomik küreselleşme ile sofistike ürün üretimi arasında ise negatif (-) yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu ilişkilerinin anlamlılıkları değerlendirildiğinde ise ekonomik küreselleşmenin sofistike ürün üretimi ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi olduğu anlaşılırken politik ve sosyal küreselleşmenin etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç ekonomik küreselleşmenin sofistike ürün üretimi için önemini ortaya koyarken, politik ve sosyal küreselleşmenin de desteklenerek sofistike ürün üretimini pozitif yönde etkilenebileceği yönünde değerlendirilmiştir.

Modelde değişkenler arası kısa ve uzun dönem dengesizliklerinin giderilmesi durumunu tespit etmek için hata düzeltme modeli kurulmuş ve elde edilen sonuçlar tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 13
Hata düzeltme model sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-Statistic	Olasılık
D(EKO(-1))	-0.170567	0.105515	-1.616528	0.1216
D(EK)	-0.001862	0.004632	-0.401984	0.6920
D(KBGSYH)	0.005788	0.002085	2.775539	0.0117
D(SK)	0.009803	0.006306	1.554464	0.1358
D(SK(-1))	0.011988	0.006789	1.765769	0.0927
D(SK(-2))	0.019280	0.008123	2.373612	0.0277
D(SK(-3))	0.028380	0.008198	3.462024	0.0025
CointEq(-1)*	-0.618868	0.096844	-6.390348	0.0000

Hata düzeltme modeline ait bulgular değerlendirilirken hata düzeltme katsayısının işareti ve anlamlılığı değerlendirilmektedir. Hesaplanan hata düzeltme katsayısının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli olması modelde hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını göstermektedir.

Son olarak modele ait CUSUM test sonuçları değerlendirilerek modelde yapısal kırılmaların varlığı araştırılmıştır. Modele ait CUSUM test sonuçlarını şekil 16 yardımıyla incelemek mümkündür.

Şekil 16. CUSUM test sonuçları

CUSUM test sonuçları belirlenen sınırlar (CUSUM test grafiğinin %5 aralığı) dahilinde dağıldığından modelde yapısal kırılmalara ilişkin bir sorun olmadığı anlaşılmaktadır.

Tahmin edilen model ile elde edilen sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme serilerinin uzun dönemde sofistike ürün üretimi üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu ilişkinin etkileme yönünün ekonomik küreselleşmede negatif politik ve sosyal küreselleşmede pozitif olduğu da dikkate alındığında Türkiye’de bu sonuçlara yönelik olarak politikaların üretilmesi son derece önemlidir.

Ekonomik küreselleşme modelde dış ticaret ve sermaye akımları (dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ve yabancı ülkelere ödenen gelir) ile kısıtlamaları (Gizli ithalat Engelleri, Ortalama Tarife Oranı, Uluslararası Ticaret Üzerindeki Vergiler ve Sermaye Hesabı Kısıtlamaları) temsil eden bir endeksten oluşmaktadır (Doğan ve Can, 2016: 201). Bu bağlamda Türkiye’de dış ticaret ve sermaye akımları ile uygulanan kısıtlamaların sofistike ürün üretimini olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Bu olumsuz etkiyi tersine çevirmek ve dış ticaret, yabancı sermaye yatırımları ve kısıtlamaya yönelik politikaların sofistike ürün üretimine katkı sağlayacak şekilde revize edilmesi son derece önemlidir.

Politik küreselleşme modelde ülkelerdeki diplomatik misyonlar, uluslararası kuruluşlara üyelik ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine katılımı temsil eden değişenler yardımıyla oluşturulan bir endeksi ifade etmektedir (Doğan ve Can, 2016: 201). Bu bağlamda Türkiye’nin politik küreselleşme endeksi bileşenlerine yönelik olarak yürüttüğü politikayı devam ettirmesi sofistike ürün üretimine katkı sağlayacaktır.

Sosyal küreselleşme modelde kişisel iletişim (telefon trafiği, transferler, ülkeler arası turizm, ABD’yi telefonla aramanın ortalama maliyeti ve yabancı nüfus), bilgi akışı (telefon ana hatları, internet sunucuları, internet kullanıcısı, kablolu TV, günlük gazete ve radyo) ile kültürel yakınlık (MC Donald’s restoran sayısı) temsil eden bir endeksten oluşmaktadır (Doğan ve Can, 2016: 201). Bu bağlamda Türkiye’nin sosyal küreselleşme endeksi bileşenlerine yönelik olarak yürüttüğü politikayı devam ettirmesi sofistike ürün üretimine katkı sağlayacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme beraberinde getirdiği olgular ile kabul edilmesi gereken bir olgudur. Beraberinde getirdiği ticaret hacmi de olsa krizler de. Bu yönü ile küreselleşmenin farklı boyutlarda kendini hissettirmesi çok normaldir. Ulusal yapıların sınır dışı kavramını merkeze oturtması ve artık bu yönde politikalar yürütebilmesi hatta bunun kendi seçimleri olmaması küreselleşmenin ne kadar devasa ve vazgeçilmez bir olgu olduğunu açıklamaktadır.

Küresel piyasalarda varlığını sürdürebilmek ülkeler ve üretim kanadı için kimi zaman karlılığın da önüne geçmektedir. Ekonomik küreselleşmeye ayak uydurmak; farklı üretim anlayışlarını benimsemek ve yapısal dönüşüme bir adım daha yaklaşmak olarak adlandırılabilir. Aslında ekonomik küreselleşme ortamında rekabete hazır olmayan ekonomiler ve üretim aktörlerinde varlığı gözden kaçmamalıdır. Ekonomik küreselleşme doğru plan program ve yerinde uygulanan politika ile ticaret hacminin genişletilmesi ile ülke refahına katkı sağlayacaktır.

Ekonomik küreselleşmenin farklı üretim anlayışlarını tanımaya çalışması, tüketim eğilimleri ile üretim için hedef kitlenin ulusal sınırları aşması sosyal ve kültürel küreselleşme konusunu ortaya atmaktadır. Bireyler ulus yerine dünya piyasasının bir üyesi olarak görmekte ve bu şekilde davranarak belki de farklı gelenek ve adetlerin önderliğinde asimile olma eğilimi göstermektedirler. Bütün bunlar üretim ve tüketim anlayışlarının çeşitlenmesine zemin hazırlanmıştır. Farklı ürün yelpazesi çok fazla maliyet gerektirdiğinden ülkeler küreselleşme maliyetlerini kısmak adına kendi karmaşık ürünlerini yaratma yoluna gitmektedirler. Bütün bu karmaşık ağın içerisinde mücadele eden hükümetler de oldukça yapıcı ticari ilişkiler sürdürerek siyasi varlıklarını da sürdürebilecekleri politikalar yürütmek durumunda kalmaktadırlar.

Çalışmada kurulan modelde yer alan sofistike ürün üretiminin uzun dönemde ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme ile ilişkili olduğunu yani Türkiye’de üretilen sofistike ürünün ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmeden etkilendiğini göstermektedir.

Uzun dönem model sonuçları öncelikle politik ve sosyal küreselleşme değişkenleri ile sofistike ürün üretimi arasında pozitif (+) bir ilişki olduğunu gösterirken, ekonomik küreselleşme ile sofistike ürün üretimi arasında ise negatif (-) yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu ilişkilerinin anlamlılıkları değerlendirildiğinde ise ekonomik küreselleşmenin sofistike ürün üretimi ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi olduğu anlaşılırken politik ve sosyal küreselleşmenin etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç ekonomik küreselleşmenin sofistike ürün üretimi için önemini ortaya koyarken, politik ve sosyal küreselleşmenin de desteklenerek sofistike ürün üretimini pozitif yönde etkilebileceği yönünde değerlendirilmiştir.

Tahmin edilen model ile elde edilen sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme serilerinin uzun dönemde sofistike ürün üretimi üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu ilişkinin etkileme yönünün ekonomik küreselleşmede negatif politik ve sosyal küreselleşmede pozitif olduğu da dikkate alındığında Türkiye’de bu sonuçlara yönelik olarak politikaların üretilmesi son derece önemlidir.

Türkiye’de dış ticaret ve sermaye akımları ile uygulanan kısıtlamaların sofistike ürün üretimini olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Bu olumsuz etkiyi tersine çevirmek ve dış ticaret, yabancı sermaye yatırımları ve kısıtlamaya yönelik politikaların sofistike ürün üretimine katkı sağlayacak şekilde revize edilmesi son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Acar, M.(2004). "Küreselleşme mi, Küreselleştirme mi?", *Piyasa Dergisi*, S:12, 2-7.
- Açıkgöz, Ş. ve Mert, M. (2011). "Küreselleşme İktisadi Büyüme Etkiliyor Mu? Türkiye Örneği", *12. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu*. Pamukkale Üniversitesi-Denizli, 701-716.
- Adıgüzel, M. (2013). "Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 35, 1-20.
- Afzal, M. (2007). "The impact of globalization on Economic Growth of Pakistan", *The Pakistan Development Review*, 46(4), 723–734.
- Aktel, M. (2001). "Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6/2, s.193-202.
- Altınar, A., Bozkurt, E. ve Toktaş, Y. (2018). "Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Bir Uygulama", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* (639) Mayıs 2018 : 117 – 162.
- Andreoni, A. (2011). "Productive Capabilities Indicators for Industrial Policy Design, Development Policy". *Statistic and Research Branch Working Paper*, No. 17.
- Asteriou, D. and Hall, S. G. (2007). *Applied Econometrics: A Modern Approach Using Eviews and Microfit*, New York: Palgrave Macmillan.
- Asteriou, D. and Hall, S. G. (2015). *Applied econometrics*. Macmillan International Higher Education.
- Aydemir, C. ve Kaya, M. (2007). "Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 20, 260-282.
- Balsobre, J. P. S., Verduras, L. C. and Lanchas, D. J. (2018). "Measuring The Economic Complexity at The Sub-National Level Using International and Interregional Trade." Ceprede and L. R. Klein Institute, Universidad Autónoma de Madrid, 28049.

- Bayar, F. (2009). "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye", *Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı 32, 25-34.
- Bayraç, H. N. (2003). "Yeni Ekonomi'nin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları". *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 1, 41-62.
- Beck, T. (2003). "Financial Dependence and International Trade", *Review of International Economics*, Cilt 11, Sayı 2, 296-316.
- Can, M. (2016). "Ekonomik Küreselleşme Sofistike Mamul Üretimini Etkiler mi? : Güney Kore Örneğinde Ampirik Bir Analiz", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(3), 21- 38.
- Canh, N. P. and; Thanh, S. D. (2020). "The Dynamics of Export Diversification, Economic Complexity and Economic Growth Cycles: Global Evidence", *Foreign Trade Review*, 1-27.
- Chang, C. and Lee, C. (2010). "Globalization and Economic Growth: A Political Economy Analysis for OECD Countries", *Global Economic Review*, Vol.39 (2), 151-173.
- Coxhead, I. (2006). "A New Resource Curse? Impact of China's Boom on Comparative Advantage and Resource Dependence in Southeast Asia". *World Development*, 35 (7), 1099-1119.
- Çiçak, O. (2021). Ar-Ge Harcamalarının Sofistike Ürün Üretimi Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Çalık, T. ve Sezgin, F. (2005). "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13 (1), s. 57-58.
- Çeken, H., Karadağ, L. ve Dalgın, T. (2007). "Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma". *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7 (1), s. 1-14.

- Değirmenci, N. (2019). “Ekonomik Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Zaman Serisi Analizi.” Yüksek Lisans Tezi. ÇOMÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Dickey, D.A. and Fuller, W.A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(336): 427-431.
- Dickey, D.A. and Fuller, W.A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4): 1057-1072.
- Doğan, B. ve Can, M. (2016). Küreselleşmenin Büyümeye Etkisi: Güney Kore Örneğinde Eşbütünleşme Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 197-220.
- Dolado, J. J., Jenkinson, T., and Sosvilla-Rivero, S. (1990). Cointegration and unit roots. *Journal of economic surveys*, 4(3), 249-273.
- Dreher, A. (2006). “Does Globalization Affect Growth? Empirical Evidence from a new Index Globalization”, *Applied Economics*, 38, 10, 1091-1110.
- Dulupçu, M. A. “Küresel Rekabet Gücü Türkiye Üzerinde Bir Değerlendirme.” Nobel Yayınları, Ankara 2001.
- Engle, R. F. and Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 55(2), 251-276.
- Eren, M. V. ve Çütçü, İ. (2018). “Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, *Siyaset, Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2018, Cilt:6, Sayı:1, 47-61.
- Eser, U. (1995). “Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?” *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt 6, Sayı 17, 5-20.

- Evin, H. (2012). Yeni Denen Eski Bir Oyun: Küreselleşme. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 59-80.
- Gómez-Zaldívar, M., Fonseca, F. J., Mosqueda, M. T. and Gómez-Zaldívar, F. (2020), “Spillover effects of economic complexity on the per capita GDP growth rates of Mexican states, 1993-2013”, *Estudios de Economía*, Vol. 47 - N° 2, 221-243.
- Gökdeniz, A. (2004). “Otel İşletmeciliği Ders Teksiri”. Balıkesir.
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2012). *Temel Ekonometri*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Güzelcik, E. (1999). *Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Hausmann, R., Hidalgo, A. C., Bustos, S., Coscia, M., Simoes, A. and Yıldırım, A. M. (2013). *The Atlas Economic Complexity Mapping Paths to Prosperity*. Massachusetts Institute of Technology and Center for International Development Harvard University: Malaysia.
- Hausmann, R., Hidalgo, A. C., Bustos, S., Coscia, M., Chung, S., Jimenez, J., Simoes, A. and Yıldırım, A. M. (2011). *The Atlas Economic Complexity Mapping Paths to Prosperity*. Massachusetts Institute of Technology and Center for International Development Harvard University: Malaysia.
- Heshmati, A. and Sangchoon L. (2010). “The Relationship between Globalization, Economic Growth and Income Inequality”, *Journal of Globalization Studies*, 1(2), pp.87-117.
- Husain, I. (2000). “*Making Globalization Work For The Poor Case Study of Pakistan*”, EMP-CIDA Globalisation Project, Lahore University of Management Sciences, Lahore, 1-28.
- Hidalgo, A. C. (2009). ‘*The Dynamics of Economic Complexity and The Product Space Over a 42 Year Period*’. Center for International Development at Harvard University, Working Paper, No: 189.

- Ivanova, I., Strand, Q., Kushnir, D. and Leydesdorf, L. (2017). ‘*Economic and Technological Complexity: A Model Study of Indicators of Knowledge-Based Innovation Systems*’. Institute for Statistical Studies and Economics of Knowledge, National Research University. *Technological Forecasting and Social Change*, 120, 77-89.
- Johansen, S. and Juselius, K. (1990). Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-with Applications to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52 (2), 169-210.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.
- Karanfil, M. (2022). Ekonomik Kompleksite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- KOF Swiss Economic Institute (<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>)
- Kurt, Ü. (2018). “Küreselleşme ve ekonomik kompleksite ilişkisi: Türkiye örneği”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3). 2195-2202. doi: 10.17218/hititsosbil.454395
- Lee, K. and Lee, J. (2019). “National innovation systems, economic complexity, and economic growth: country panel analysis using the US patent data”, *Journal of Evolutionary Economics* (2020) 30:897–928.
- Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (OEC), (2022), https://oec.world/en/profile/subnational_usa_state/ma#:~:text=Economic%20Complexity%20of%20N%2FA,-%23permalink%20to%20section&text=Massachusetts%20ranks%203rd%20out%20of,that%20are%20present%20in%20them.
- Mcmillan, M., Rodrik, D. and Gallo, I. V. (2014). ‘Globalization Structural Change and Productivity Growth With and Update on Africa’. *World Development*, 63, 11-32.

- Meraj, M. (2013). "Impact of globalization and trade openness on economic growth in Bangladesh", *Ritsumeikan Journal of Asia Pacific Studies* Volume 32, 40-50.
- Morrison, G., Buldyrev, V. S., Imbruno, M., Arrieta, O. A. D., Rungi, A., Riccaboni, M. and Pammolli, F. (2017). "On Economic Complexity and The Fitness of Nations". *Scientific Reports*, 7 (1), 1-11.
- Narayan, P. K. and Naraya, S. (2005). "Estimating Income and Price Elasticities of Imports For Fiji in a Cointegration Framework", *Economic Modelling*, 22, 423-438.
- Narayan, P. K. and Smyth, R. (2006). "What Determines Migration Flows from Low-Income to High-Income Countries? An Empirical Investigation of Fiji-U.S. Migration 1972-2001", *Contemporary Economic Policy*, 24 (2), 332-342.
- Nguea, S. M. and Fotio, H. K. (2022). "Does globalization enhances product sophistication?", *SSRN Electronic Journal* · January 2022, <https://ssrn.com/abstract=3997981>
- OECD, The Observatory of Economic Complexity, <https://oec.world/en/trend-explorer>
- Öztürk, M. ve Zeren, F. (2019). "Finansal Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: D-8 Ülkeleri Örneği", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2019/4(2), 60-73.
- Öztürk, Y. K. ve Barak, D. (2020). Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynağı Olarak; Enerji Tüketimi, Ekonomik Kompleksite Endeksi Ve Doğal Kaynak Bolluğunun Rolü", *Vergi Raporu*, sayı: 248, 11-33.
- Özyurt, C. (2012). *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, Açılım Kitap Pınar Yayınları, İstanbul.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., ve Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. C. & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.

- Polat, Ç., Peker, K. Ö. (2020). “Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneğinde Bir Değerlendirme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (5), 3988/4015.
- Poncet S. and Waldemar, F. S. D. (2013). ‘‘Export Upgrading and Growth: The Prerequisite of Domestic Embeddedness’’. *World Development*, 51, 104-108.
- Ray, S. (2012), “Globalization and Economic Growth in India: A Granger Causality Approach”, *Journal of Law, Policy and Globalization*, Vol.2, 18-30.
- Samimi, P. and Hashem, S. J. (2014), “*Globalization and Economic Growth: Empirical Evidence on the Role of Complementarities*”, *Globalization and Economic Growth*, 9(4), pp.1-7.
- Sarıkaya, M. (2014). “Sosyal Küreselleşme Ve Büyüme Üzerine Etkisi” Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Sarıtaş, T. (2017). "Türkiye'de Ekonomik, Sosyal ve Politik Küreselleşme Süreci İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi", Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Doktora Tezi, Bilecik.
- Soyyığıt, S., Topuz, H, ve Özekisicoğlu, H. (2019). “Ekonomik Kompleksite, İhracat Ve Sabit Sermaye Yatırımlarının Kişi Başına Düşen Gelir Üzerindeki Etkisi: G-20 Ülkeleri Örneği”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2019, Cilt: 6, Sayı: 2, 393-407.
- Stojkoski, V. and Kocarev, L. (2017). “The Relationship Between Growth and Economic Complexity: Evidence from Southeastern and Central Europe”, *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)*, MPRA Paper No. 77837.
- Stojkoski, V., Utkovski, Z. and Kocarev, L. (2016). “The Impact of Services on Economic Complexity: Service Sophistication as Route for Economic Growth”. *Plos One*, 11 (8), 1-29.

- Tacchella A., Matthieu C., Guido C., Andrea G. and Luciano P. (2012). A New Merics For Countries' Fitness and Products' Complexity. Scientific Reports, DOI: 10.1038/srep00723, 1-723.
- Tarı, R. (2010). *Ekonometri, Genişletilmiş 6.baskı*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Türedi, S. (2016). "Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analizi", *Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi, Osmaneli'den 21.Yüzyılı Okumak*, 691-703.
- Umaru, A., Hasidu, A. A. and Musa, S. (2013). "Globalization and Its Impact on the Performance of the Nigerian Economy", *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, Vol. 2, Issue. 8, 1- 16.
- World Bank (WB) (2022). "Data", <http://databank.worldbank.org/data/views/variable-selection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>
- Yeldan, E. (2008). *Küreselleşme Kim İçin?*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Ying, Y., Chang, K. and Lee, C. (2014). "The Impact of Globalization on Economic Growth", *Romanian Journal of Economic Forecasting – XVII* (2), 25-34.
- Zhu, S. and Li, R. (2017). "Economic Complexity, Human capistal and Economic Growth: Empirical Research Based on Cross-Country Panel Data". *Applied Economics*, 49 (38), 3815-3828.
- Zhuang, R. and Won W. K. (2007). "Economic Growth under Globalization: Evidence from Panel Data Analysis", *American Agricultural Economics Association Annual Meeting*